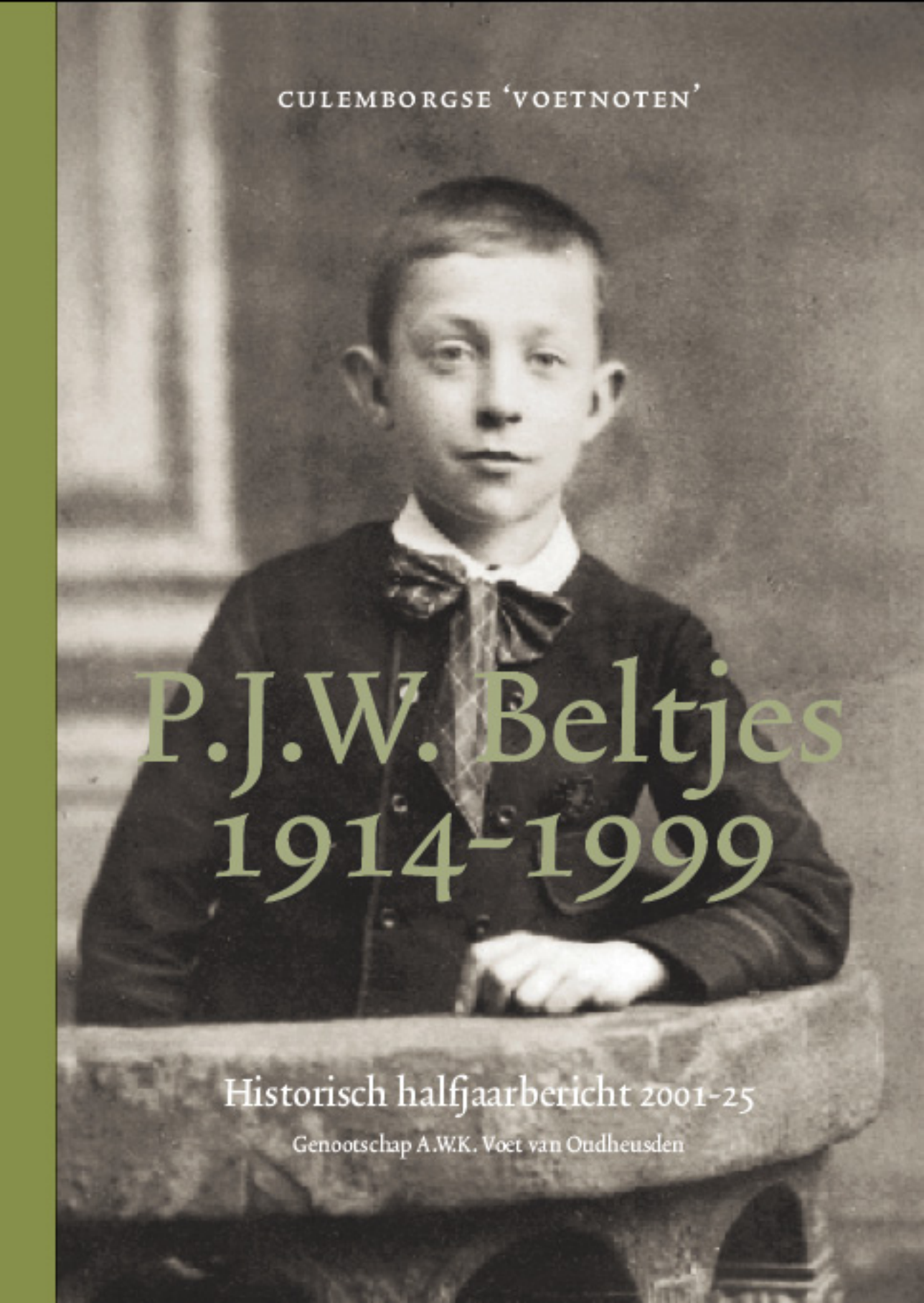

CULEMBORGSE 'VOETNOTEN'

P.J.W. Beltjes
1914-1999

Historisch halfjaarbericht 2001-25

Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden

Redactioneel

Bestuur en redactie van 'Voet' dragen dit jubileumnummer van de Culemborgse Voetnoten postuum op aan mr. P.J.W. Beltjes (1914-1999), oud-voorzitter, erelid en een der oprichters van ons genootschap. Tijdens zijn leven heeft hij veel onderzoek verricht naar de historie van onze stad, streek en provincie. Artikelen en boeken op velerlei historisch gebied zijn hiervan het resultaat geweest.

Het gelukkige toeval wil dat onze oud-voorzitter prof. dr. O.J. de Jong in het archief van het Utrechtse Stedelijk Gymnasium een drietal verhalen ontdekte die mr. Beltjes in 1931 onder het pseudoniem Pieter van der Lecke heeft geschreven voor het tijdschrift *Omnibus*, Maandblad voor Gymnasten. Deze ontdekking kwam enkele maanden na het overlijden van mr. Beltjes. Voor iemand van ca. 17 jaar is de kennis van de historie en de gave om deze goed te verwoorden, opvallend. Wij vinden het dan ook een eer om deze verhalen te kunnen publiceren.

De redevoering die mr. Beltjes op 14 oktober 1987 uitsprak ter gelegenheid van ons 50-jarig jubileum, is eveneens in dit nummer opgenomen, zodat velen hiervan kennis kunnen nemen; zij blijft immers actueel.

Drs. A.J. Blommers heeft mr. Beltjes enige jaren geleden geïnterviewd over zijn jeugd te Culemborg. Naar aanleiding van dit jubileumnummer heeft hij dit vraaggesprek verder uitgewerkt.

Een woord van dank ten slotte aan mw. J. Beltjes-Van Nispen tot Sevenaer en dhr. en mw. Laan-Benders voor het ter beschikking stellen van de foto's, en mw. drs. B. Sangster voor het scannen van de oorspronkelijke teksten.

YVONNE JAKOBS, voorzitter

Afbeelding omslag:

Pieter Beltjes op ca. twaalfjarige leeftijd.

Culemborgse Voetnoten, Nummer 25

ISSN: 0929-1334 mei 2001

Een uitgave van 'Het Genootschap
A.W.K. Voet van Oudheusden'

Opgericht 14 oktober 1937

Redactie

Y.E. Jakobs-Lommers, J.W.M. Kok,

H.L.F. Lägers (eindredactie),

R.H.C. van Maanen

Redactieadres

Mw. Y.E. Jakobs-Lommers,

Kattenstraat 10

4101 BM Culemborg

Uw bijdragen kunt u toesturen aan het
redactieadres, bij voorkeur op diskette.

Illustratie-suggesties zijn zeer welkom.

Vormgeving

Hans Bassa

Drukwerk

Jacobs Repro, Culemborg

Secretariaat Vereniging

C. van der Meer, Bereklauw 1

4102 KZ Culemborg

Girorekening

50 23 582 ten name van 'Het Genoot-
schap A.W.K. Voet van Oudheusden'

De contributie bedraagt f 25,- per jaar.

Een (vrijwillige) extra bijdrage stelt het bestuur
bijzonder op prijs.

Pieter Beltjes' jonge jaren

‘En toen ben ik helemaal enthousiast geworden voor geschiedenis’

Mr. P.J.W. Beltjes
(1914-1999).

Een prachtig sfeerbeeld, zoals hij het zelf beschreven heeft. De 16-jarige gymnasium-student Pieter Beltjes verdiept zich, bij flikkerend en schaduwwerpend kaarslicht, in *zware folianten, gebonden in verbruind perkament, en oude schepenakten, met half verbrokkelde, grauw-wassen zegels*. Voor hem ligt een bundeltje ‘oude brieven zonder waarde’. Ze boeien hem intens, vertellen grote en kleine geschiedenissen van oude Kuilenburgers, reeds lang overleden. De hele avond blijft hij zitten, alleen, in de oude sacristie van de Grote of Barbarakerk; dan wordt het tijd en legt hij alles terug in de ‘zware eikenhouten archiefkist’ en gaat huiswaarts. *Hol klinken mijn voetstappen door de stille straat, boven in in de oude scheeve toren luidt het poortsluitingsklokje een ‘hemonytje’.*

Het is allemaal hevig romantisch wat Pieter Beltjes als jongeling schreef; hij koketteert met zijn kennis, geeft even een grieks of latijns citaat; of verliest zich in het oude Nederlandse taalgebruik, uit de zeventiende eeuw of eerder, uit de middeleeuwen.

In 1999 stuitte prof. dr. O.J. de Jong op drie – tot dan toe onbekende – artikelen die Beltjes in 1931 heeft geschreven: een sfeerbeeld en twee verhalen. Ze verschenen in *Omnibus, maandblad voor gymnasiasten*, het schoolblad van het Utrechts Stedelijk Gymnasium. Beltjes was er toen redactielid van, samen met zijn schoolvriend Douwe Feikema, die hoofdredacteur was. Een vierde artikel, al wat langer bekend, verscheen in oktober 1932 in het Feestnummer van *Omnibus* dat werd uitgebracht bij het verlaten van de ‘aloude Hieronymus School’ aan het Janskerkhof. Een nieuw gebouw werd betrokken. Pieter Beltjes heeft er nog één jaar op gezeten.

Al in 1930 had de scholier voor het eerst aan een publicatie meegewerkt. Het ging om een artikel van ds. Klein Wassink, in *Opwaarts*, een landelijk blad voor vrijzinnig hervormden. ‘Hij maakte gebruik van stukken die ik in het kerkarchief had gevonden’.

De jeugdgeschriften zijn aanleiding om stil te staan bij Pieter Beltjes' jonge jaren. Daarbij kon worden geput uit zijn eigen herinneringen, medegedeeld tijdens een gesprek dat ik voorjaar 1994 met hem had, en uit de herinneringen van de heer mr. Kees Laan en mevrouw Bep van Lidt de Jeude-van Wely. Zij behoorden,

met Pieter Beltjes, tot een groepje scholieren, dat destijds dagelijks met de trein vanuit de Betuwe naar Utrecht reisde, om er naar school te gaan. Ze bleven vrienden voor het leven.

Jeugdvrienden

Pieter Beltjes en Kees Laan waren jeugdvrienden. Hun ouders waren goed bevriend, de vaders waren sigarenfabrikant.

Pieters vader, Ad Beltjes, was opgegroeid bij zijn oom Pieter Arie van Roon. Deze was firmant van de Trio, de 'vereniging' van sigarenfabrikanten die uiteindelijk Culemborgs grootste sigarenfabrieken zou omvatten. Toen hij in 1898 overleed, volgde zijn 'pleegzoon' op. Adrianus Johannes Beltjes (1876-1941) was begonnen als 'opzichter van een sigarenfabriek'. In 1913 trouwde hij, met Philippine Cartano, toen 22 jaar, katholiek, uit Bad Münster am Stein. Hij was inmiddels 'sigarenfabrikant'. Uit het huwelijk werd op 4 mei 1914 Pieter Jacob Willem Beltjes geboren. Kees Laan was toen al twee weken oud. Hij was de zoon van Cornelis Laan (1863-1953), sigarenfabrikant en in de jaren '20 en '30 wethouder. Ook diens

Pieter Beltjes met zijn moeder Philippine Beltjes-Cartano en zijn zusje Ineke.

fabriek was sedert 1916 onderdeel van De Trio. Pieters vader was er tot 1929 de directeur. In dat jaar werd hij secretaris van het polderdistrict. Hij overleed in 1941.

'De wiegen van Piet en mij stonden vaak naast elkaar. We groeiden samen op', vertelt Laan. Een oude foto toont ze samen op de bokkewagen. 'De bok was nog jong en wilde alleen lopen als er iemand met een wortel voor hem uit liep. Ik hield de teugels vast en Piet zit naast mij met een bontkraagje om'. Daar had hij een hekel aan. 'Op een dag zag ik dat Piet dat kraagje op de Markt in een putje stopte. Weg was het bontje, zeer tot ongenoegen van zijn moeder, die Piet natuurlijk onkundig liet van hoe hij het was kwijtgeraakt'.

Kattekwaad

Als kleine jongens zaten de jongens op de 'fröbelschool', in de Goilberdingersstraat. Beltjes: 'Het heette nog 'bewaarschool', maar dat was het niet meer.

Pieter Beltjes met zijn vriend Kees Laan en hun zusjes op de bokkewagen.

Het was eigenlijk een soort ‘voorbeeldschool’. Juffrouw Bink was de eerste geweest die er dat fröbel-onderwijs had ingevoerd. Dat was ontzettend aardig; je maakte allemaal van die mooie dingen. Vlechterijen en zo. Ik heb er boven nog een aantal dingen van liggen’. Natuurlijk werd er ook katekwaad uitgehaald. Beltjes: ‘Ik heb eens zo’n juffrouw ingesloten die meehielp. Er was zo’n grote kast met rekken waar al die spulletjes in lagen waarmee we mochten spelen. Die deed ik van de buitenkant op slot’. De juffrouw was natuurlijk boos toen ze eruit kwam, en Piet kreeg ‘geweldig op zijn donder’. ‘Toen zei ik: als U niks zegt, zal ik U de volgende keer uit de kast halen, als Keesje Laan U erin gestopt heeft. Zulk soort grappen had je’.

En verder? ‘Nou kijk, in onze jeugd, als er ’s winters ijs was, gingen we schaatsen op de gracht bij Laan, achter het Weeshuis. Soms maakten we grote tochten, over het ijs naar Leerdam. Dan werden we door de auto of de brik van Laan aan de Bradaal gebracht, en dan schaatsten we zo over de Kuilenburgse Vliet naar Leerdam en terug. En als de Lek bevroren was, gingen we over het ijs naar de overkant, naar Van Leur. ’s Zomers gingen we daar ook altijd heen, om er te schommelen en te wippen. Je kon er heerlijke limonade uit kogelflesjes drinken. Tegenwoordig weten ze niet eens wat ’n kogelflesje is’.

Ze gingen ook naar dezelfde lagere school. Dat was school III, aan het Janskerkhof, de latere Mulo-school. Meester Keemink was er schoolhoofd. ‘Als dan de school uitging, en de kinderen riepen dan bij de Binnenpoort ‘Kale Peet’ naar iemand die daar op de stoep zat, dan stoof die woedend op en gooide ze een stok na. Dat was altijd een attractie’. Bij Kees’ vriend was de ‘hang naar de oudheid’ in die tijd al merkbaar. ‘Hij wilde het liefst riddertje spelen, met eigen gemaakte helm en wapenrusting’.

Helemaal verslinderd!

De historische belangstelling was vroeg gewekt. Beltjes: 'O ja, dat gebeurde al op de lagere school'. Dat kwam eigenlijk door de heer Petersen. 'Die gaf ons les in de derde klas. Hij vertelde van die middeleeuwse verhalen, Karel ende Elegast en zo. Dat vertelde ik dan thuis, aan mijn vader. O, zei die, als je dat aardig vindt, dan heb ik nog wel iets voor je; hij heeft me toen elke zondagmiddag een stuk voorgelezen uit 'De twee Hugo's' van Lauwerse. Dat was zo'n prachtig ridderverhaal, in *Het Jonge Volkje*. Toen ben ik helemaal enthousiast geworden voor geschiedenis!' Wat later vond Beltjes, in het kippenhok in de tuin achter het ouderlijk huis (Markt 35), ook nog restanten van de renaissance gevel van het huis dat er tot 1883 gestaan had en toen was afgebroken. En bij een verbouwing van de serre werden mooie haardsteentjes gevonden. 'Dus toen was ik helemaal verkocht!' De vondsten liggen nu in het museum.

Vader Beltjes was bestuurslid van de in 1928 opgerichte Oudheidkamer. Tot de kring behoorden ook Otto de Beus en Wollebrand Prins. Mr. Leendert Sillevius was de secretaris. 'Sillevius heb ik, toen in het begin, ook altijd geholpen bij de inrichting en bij rondleidingen en zo'. Dat is ook de reden dat hijzelf op de foto staat, die in 1931 van het eerste bezoek uit Hoogstraten werd genomen. Beltjes bleef Sillevius assisteren. 'Toen hij later wegging naar Gorcum, hebben ze mij secretaris gemaakt'. Maar dat was pas in 1943.

'Van Sillevius heb ik veel geleerd. Hij schreef ook van die eindeloze stukken in de *Culemborgse Courant*'. En al had vader Beltjes grote historische belangstelling, van Sillevius leerde de jongeling het 'vak'; hij leerde hem kijken en zien. 'Ik zat, hoe

Klasfoto van de 5de klas van de openbare school aan het Janskerkhof (de MULO-school). Van boven naar beneden en van links naar rechts: meester Dekkers (die in 1924 meester Keemink had opgevolgd als schoolhoofd), Dick Verkerk, Rie Bleyenbergh, Arnold van Beekum, Henny van Krieken, Ris Schouten, Piet Beltjes, Anna van Kampen, Stannie Deenik, Riet Sprong, Jo van de Hoek, Corrie Vermeulen, Annie Verhoeven, Rika Sel, Dirkje den Hartog, Ria Verhoeven, Claartje Weissenfeld, juffrouw Keemink, Kees Laan, Lex Dorgelo, Sijbrandt de Vroedt, Daan van Hoytema.

moet je dat zeggen, ook meer in de monumenten, hè'. Samen trokken ze er dikwijls op uit. 'We klommen de kerktoren in, om naar de klokken van de Grote Kerk te kijken. Dat vond je leuk'. Beltjes kreeg al snel oog voor de waarde van het oude. 'Als jongen kon ik me al opwinden dat ze een leuk houten bruggetje in het Veld gingen vervangen door een stomme betonbrug'.

Met de trein

Als Piet twaalf jaar is, gaat hij naar het Stedelijk Gymnasium in Utrecht. Het is 1926, ook Kees Laan en kinderen van andere Culemborgse 'notabelen' gaan erheen. De trein ging om elf over zeven. Om tien vóór kwam het koetsje, de brik van Laan langs. 'Wij mochten meerijden. Ook de meisjes Klein stapten bij ons in, onder de Binnenpoort later ook Jo Koedam. Die ging dan naast de koetsier zitten'. De rit bleef niet onbemerkt. 'We hadden een hondje; dat vond het verschrikkelijk als ik wegging'. Elke morgen rende de hond achter de brik aan, trachtte dan in de wielen te bijten. 'Het maakte geweldig veel kabaal'.

Bep van Wely reisde vanaf 1931 met de trein. Zij stapte op in Geldermalsen, haar oom was er notaris. 'Piet zat toen in de vijfde; hij was één keer blijven zitten. Ik zat in de tweede, toen hij eindexamen deed'. Niet iedereen bezocht overigens het gymnasium. 'Ikzelf zat op het Meisjeslyceum, aan de Wittevrouwenkade. Vulto, ook uit Kuilenburg, hij was katholiek, ging naar het St. Bonifacius College; Arie van de Berg, later apotheker, ging naar de Rijks HBS.

De treinen hadden toen nog coupés. Er konden acht of tien mensen in. 'Die coupé hield je liefst voor de eigen groep'. Hoe dan? 'Je deed de gordijntjes dicht en zette je voet tegen de kruk van de deur; dan konden ze de deur niet open krijgen en liepen ze door. Zo kon je precies binnen laten wie je binnen wilde laten'. In 1934 kreeg je dieseltreinen. 'Dat vonden we heel vervelend, want toen had je geen coupés meer'.

Ook Kees Laan herinnert zich de treinreizen levendig. 'Het was altijd een sensatie. Als de trein in Culemborg aankwam, zat er al een groepje uit Geldermalsen in. Er waren steeds stoei- en vechtpartijen met die groep'.

Bep van Wely: 'Als je met zo'n groep meereisde, dan werd je behoorlijk ontgroend. Je had niks te zeggen; de ouderen in de groep lieten je hun tassen dragen. Een jaar later kwam er weer iemand anders bij'. Zij herinnert zich Wilfred van Staij, de domineeszoon uit Tricht. 'Een eigenwijs mannetje. Als die wat te zeggen had, werd ie in z'n jas gerold en boven in het net gelegd'. Piet en Kees droegen hoeden in die tijd. 'Als je uit de Betuwe kwam, had je als jongen een groene hoed op, zo'n gleufhoed, ja'.

'Je had altijd een soort lessen in de trein; ze vonden dan dat ze ons moesten onderwijzen. Zo gingen ze ook mijn latijnse thema's vertalen. In het begin vertrouwde je daar op, maar dan leverde je het in, en dan zat het vol fouten! Dan deden ze of ze veel meer wisten'.

Het brikje waarmee Pieter Beltjes iedere morgen tezamen met andere Kuilenburgse jongelui werd opgehaald en naar het station gebracht. De leerlingen namen de trein van 7.11 uur naar Utrecht.

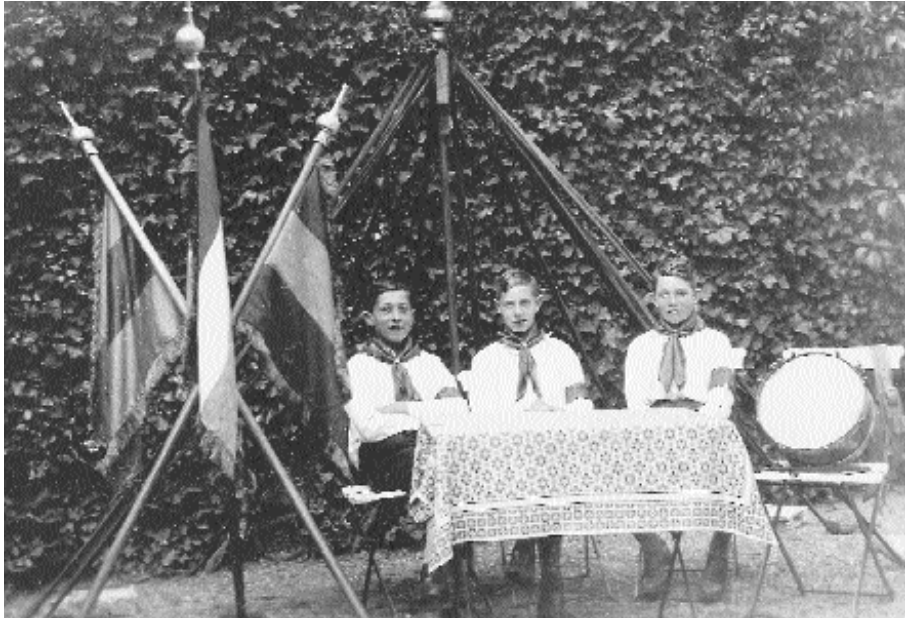
De trein van 7.11 uur was de eerste trein uit Culemborg. ‘Zo gauw de trein de brug opreed, sprong er altijd een man in de Lek. Dat gebeurde elke ochtend, ’s winters ook!’ Van Wely wist zijn naam niet, maar het moet Otto de Beus geweest zijn, tegen de 60 toen, de man van zwemclub De Frisse Morgen. ‘Ze lieten de zwemplank voor hem liggen’. Het geschiedde allemaal links van de brug, waar destijds de zwemhokjes stonden.

Jonge Garde

Piet Beltjes was in deze tijd voorzitter van de Jonge Garde, de jeugdvereniging van de Culemborgse Oranjevereniging. Hij was in 1928 gekozen, 14 jaar oud, met één stem onthouding, zijn eigen. Ook Kees Laan zat in het bestuur. Op de foto, van omstreeks 1930, zijn de leden van de Jeugdgarde, samen met Pieters vader te zien. Keurig in uniform, met oranje halsdoek, met vlaggen en trommel. De foto is genomen achter het huis aan de Markt. Laan: ‘Een deel van de Garde vormde een ruitersstoet. We waren altijd in het wit’.

Het Oranjefeest was nog op 31 augustus, de verjaardag van Koningin Wilhelmina. Een echt volksfeest, van hoog tot laag. ‘De oude meneer Beltjes was er de ziel van; hij hield echt van gezelligheid’. Onder zijn leiding werd de kermis opgebouwd. Dat gebeurde door vrijwilligers. Laan: ‘De vader van Piet was daar geweldig in. Het hele jaar leefde hij als het ware voor het grote Koninginnefeest. Hij ontwierp ook de attracties: de Hypodrome, de poppenkast en zo meer’. Ringrijden was een terugkerend onderdeel, evenals de lampionnenoptocht ... ‘We hebben er altijd reuze veel plezier gehad’, herinnert ook Laans vrouw Meta zich. ’s Avonds

Activiteiten van de Jonge
Garde van Culemborg &
Oranje op Koninginnedag.
In het midden Piet Beltjes,
links Kees Laan.

was het Koninginnebal. Daar speelde Pieter Aafjes zelf nog! Was het mooi weer, dan was er buitenbal, in de boomgaard van boerderij Het Hof. ‘Dat was heel leuk, met die lampions onder de fruitbomen’. En als het weer het niet toeliet, dan werd het bal binnen gehouden, in de zaal van Luxor.

Beelden omgegooid

De jongens Laan en Beltjes kwamen uit een liberaal nest. Ze waren dan ook lid van de Jonge Liberalen. Die club heeft in Culemborg overigens niet lang bestaan. ‘Een blauwe maandag’, zegt Laan. ‘Het duurde maar heel kort’. Gerrit Campagne was ook lid. ‘Die heeft de wandelvereniging De Tippelaar opgericht; daar is later de tennisvereniging De Doelen uit voortgekomen’.

Met Piet ging Kees Laan ook op catechisatie. Bij Dorgelo, dat was toen een populaire dominee. De andere predikant was ds. Bleker, hij werd de ‘bleke dominee’ genoemd. Dominee’s verhalen prikkelden Piets fantasie. ‘Piet was destijds nogal een grote roomsenhater’, vertelt Laan, met enige schroom. Het leidde tot zijn eigen ‘beeldenstorm’. Het was winter, de Studentengracht was dichtgevroren, toen Piet op een avond ‘met alle geweld’ het terrein van het Seminarie op wilde gaan. ‘Daar kreeg hij het in zijn hoofd ‘beeldenstorm’ te gaan spelen, en heeft hij een paar beelden omgegooid’.

Piet was in zijn jonge jaren vrij ondeugend. ‘Hij had altijd ruzie met Jaap Gaasbeek, de buurjongen’. Zijn ouders hadden een winkel aan de Markt. ‘Met kerstmis stond daar altijd een opgezet paard in de etalage’. De achtertuinen grensden aan elkaar. ‘Daar gooiden we dan van alles over heen, over en weer’.

Nogmaals de Jonge Garde.
In het midden de heer
A.J. Beltjes, vierde van
links (met vlag) Piet
Beltjes.

Dikke vrienden

Piet Beltjes raakte in de ban van de Culemborgse historie. Laan: 'Dat boek, de *Beschrijvinge van Culemborg*, van Voet van Oudheusden, daar ging ie helemaal in op'. Dat was al toen hij naar het gymnasium ging; dus toen hij zo'n 12, 13 jaar oud was'. Hij is in de vierde klas blijven zitten. 'Toen was ie zo zwaar in de oudheid verdiept; dat schoolwerk interesseerde hem nauwelijks meer'. De tijd verwondert niet: het was het schooljaar 1930-1931, waarin we Piet zijn eerste archiefwerk zien doen.

In deze tijd leerde Beltjes op het gymnasium ook Douwe Feikema kennen. Bep van Wely: 'Dat waren dikke vrienden!' Douwe kwam uit Zeist, was enig zoon. 'Hij was leuk, ontzettend clever, zeer briljant op het gebied van literatuur en zo. Later is hij in Leiden rechten gaan studeren'. Beiden zijn altijd vrienden gebleven. Douwe is in de oorlog omgekomen. Op 14 november 1942 werd hij aangehouden. Hij zat bij de Jonge Liberalen, had ook een illegaal blad opgericht: *Slaat op de trommelen*. 'Hij deed nog veel meer, ik weet niet allemaal precies wat, maar hij deed veel in het verzet, daarom is hij opgepakt'. Douwe zat in Scheveningen in het 'Oranjehotel'; in 1944 zat hij er nog steeds gevangen. 'Na Dolle Dinsdag hebben ze alle gevangenen naar Duitsland gebracht, daar is hij in een concentratiekamp overleden'.

Douwe en Piet zaten samen in de redactie van het schoolblad. Van Wely: 'Piet las zijn stukken altijd aan ons voor in de trein. Wij waren dan de kritiek'. Piet schreef onder een pseudoniem: Pieter van der Lecke. En ook dat van: 'heer van Camminga'. 'Heb je die kreet nooit gehoord? Zo noemde Piet zichzelf. De Camminga is een kasteelruïne; het is het oude huis De Beesde onder Bunnik. Laan herinnert zich nog het ridderfeest dat Piet er 'voor het gezellige' organiseerde.

Van Wely: 'Dat soort dingen deed hij allemaal met Douwe. Hele gekke verhalen hadden ze. Wij lachten ons dan altijd kapot'. Een dergelijk verhaal was er ook over de Heer van Camminga. Hoe die te paard zijn kasteel kwam binnenrijden. Of het in de Omnibus verschenen is...? 'Ik weet het niet, maar het moet ergens in gestaan hebben!'

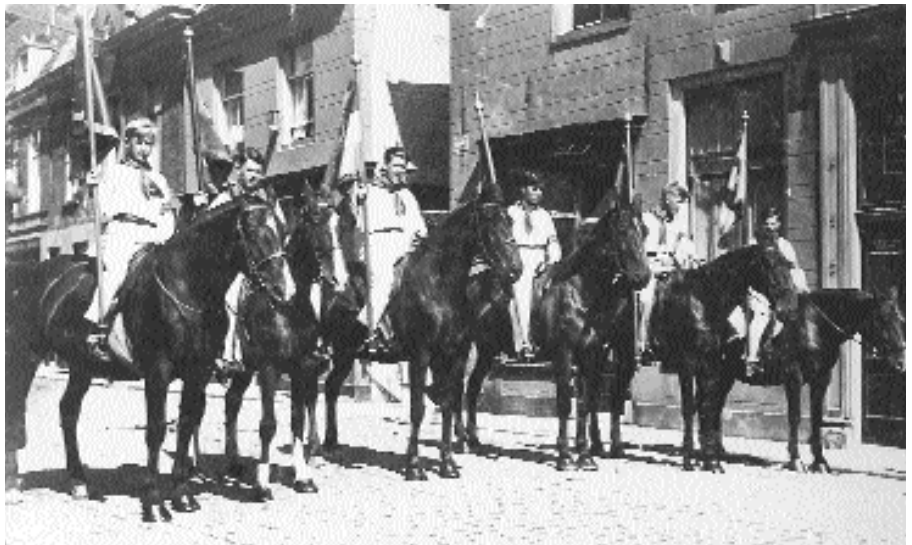
Altijd even middeleeuws of zeventiende-eeuws

Beltjes ging in 1933 naar de Utrechtse universiteit, hij ging er rechten studeren. De vriendschap met de zusjes Van Wely bleef ook na de middelbare school bestaan. 'Mijn oudere zus Fieta reisde al vanaf 1929 met de trein, dus die kende hem al langer, ikzelf ging in 1931 in Utrecht naar school'. Piet kwam sindsdien met regelmaat in Geldermalsen. 'We gingen roeien op de Linge, of paard rijden in Eck en Wiel. Hij was een soort huisvriend. We deden niet iets, óf hij was erbij!' Piet kwam ook altijd op Tweede Kerstdag. 'Wij waren zijn vriendinnen; we hebben ontzettend veel plezier met elkaar gehad, dat kan ik wel zeggen'.

Piet kwam vaker in Geldermalsen dan andersom. Bep van Wely herinnert zich het ouderlijk huis aan de Markt. 'Ik was nog heel erg jong, een jaar of 12, 13. Ik vond het een groot somber huis'. Later woonde de familie Beltjes aan de Waldeck-Pyramontdreef, in een royale twee-onder-één kap. Piets vader had de villa in 1933 laten bouwen. 'Meneer Van Osselen, van de Gispén, woonde ernaast'. De familie woonde eerst rechts (no. 3-b), later is het gezin verhuisd naar de linkerhelft (no. 3-a). Piets moeder heeft er tot haar dood gewoond.

Lang heeft Bep van Wely de brieven bewaard die Piet haar in haar schooltijd heeft geschreven. In 1994, toen Beltjes 80 werd, heeft ze die teruggegeven. 'Hij schreef echt van die oude brieven, als uit een andere tijd'. Ze toont een nieuwjaars-

De Jonge Garde naast het Stadhuis aan de Oude Vismarkt.

groet uit 1938, gedateerd als 1838 en overeenkomstig geschreven. Piet ging daar helemaal in op. ‘Het was altijd even middeleeuws of zeventiende-eeuws’. Zo ook bij haar eigen huwelijk. Piet en Douwe zouden de bruidsjonkers zijn, in zeventiende-eeuws kostuum. ‘Precies een week eerder is Douwe toen opgepakt. Dat was een hele domper’.

‘Obscuur’ in de studie

Pieter Beltjes studeerde af vele jaren nadat Kees Laan en Douwe Feikema hun studie hadden afgerond. Van Wely: ‘Piet was niet zo’n erg ijverige student, ik denk dat ie veel meer andere dingen deed. Hij was nogal ‘obscuur’ in de studie. Ja, zo noemde je dat, als je geen enthousiast corpslid was of iets dergelijks’. Laan: ‘Hij is maar kort actief gebleven in het studentenleven, dat trok hem helemaal niet. Hij ging al helemaal op in de oudheid’.

In 1937 was Beltjes, 23 jaar oud, dan ook een van de oprichters van het Oudheidkundig Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden; hij werd er de archivaris van. Bij de oprichting zelf, op 14 oktober, kon hij niet aanwezig zijn; hij was sinds september onder de wapenen; in 1939 werd hij gemobiliseerd. Binnen Voet was Beltjes intussen actief met lezingen en excursies en verrichtte hij belangwekkend archiefonderzoek. Zijn vaders dood in 1941 zorgde voor bijkomende beslommelingen. In 1943, het jaar waarin hij afstudeerde, werd hij secretaris van de Oudheidkamer. Hij was toen al Berichtgever van de Gelderse Monumentencommissie.

Grote vraagbaak

‘Ja, ik ben heel laat afgestudeerd’, zegt Beltjes er zelf over. ‘Ik had veel teveel tijd verdaan aan alle mogelijke archiefgrappen en onderzoeken, en nog zo het een en ander’. Het examen werd afgenomen op een zolderkamertje van de Universiteitsbibliotheek. ‘Het was een van de laatste dagen dat de Universiteit open was’. Het zal eind april zijn geweest; voor 6 mei moesten studenten de loyaliteitsverklaring ondertekenen.

Beltjes studeerde oud-vaderlands recht bij prof. mr. D.G. Rengers Hora Siccama. Zijn doctoraal-scriptie over de zgn. Rechtspraak voor de Hoge Brug, waarbij de heer van Culemborg zelf rechtsprak, heeft Beltjes vele jaren later via een omweg terug gekregen. ‘Ik heb er laatst weer eens in zitten lezen. Toen dacht ik: nou, ik wist niet meer dat ik zo geleerd was!’

Wie hem gekend heeft, zal dat echter niet verbazen. Want tot aan zijn dood, in mei 1999, is mr. Pieter Beltjes altijd de grote vraagbaak gebleven voor iedereen die iets over de geschiedenis van Culemborg wilde weten.

BERT BLOMMERS

Lezing van mr. P.J.W. Beltjes

Mijnheer de burgemeester van Culemborg,
Mijnheer de voorzitter van het Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden,
Dames en heren Kuilenburgers en Culemborgers, allen Voetianen,
Dames en heren gasten,

Hedenavond, op 14 oktober 1987, zijn wij hier bijeen om het 50-jarig bestaan van ons Genootschap te vieren, hier in het stadhuis, waar vijftig jaar geleden, op 14 oktober 1937 'Voet' – zoals wij in de wandeling plegen te zeggen – is opgericht. Dit toen vond plaats in de toenmalige raadszaal (de huidige burgemeesterskamer, welke burgemeester Keestra (die Voet steeds een warm hart heeft toegedragen) daartoe ter beschikking had gesteld. Hoe is men tot deze oprichting gekomen? Gaan wij hiervoor even terug in de tijd.

Reeds uit de 15de en 16de eeuw kennen wij kronieken van de heren van Culenborg (waarin ook bijzonderheden over de stad staan vermeld). De schrijvers hiervan zijn echter op één na anoniem en naar alle waarschijnlijkheid geen Culemborgers geweest. Alleen die van de kort na 1493 opgetekende *Origines Culemburgicae* is met name bekend: Zweder van Culenborch, die – naar men aanneemt – de bastaardzoon van die naam was van Hubert van Culenborch, heer van Maurik. Hij was richter te Maurik en te Eck. Hoewel hij uiteraard in relatie tot onze stad stond, zal hij geen geboren Kuilenburger zijn geweest.

In de eeuwen daarna blijkt onze 'Oude en plaisante graefflijcke stadt Cuylenburch', gelijk Hendrick Verstraelen haar op zijn plattegrond van 1621 noemt, nu en dan beoefenaren van de plaatselijke geschiedenis te hebben gehad. Uit de 17de eeuw wil ik U (wellicht de belangrijkste) noemen: Mr. Nicolaes Bosch (1643-1702). Hij was Raad en Stadhouders van de Lenen en Archivarius van de grafelijke archieven, in welke functie hij toegang had tot deze zo belangrijke geschiedbronnen. Zijn wapen is bij de restauratie van het stadhuis aangebracht in één van de glazen van de burgemeesterskamer. Hij was geboren en getogen in het huis bij de Binnenpoort, waar zijn vader, de Culemborgse burgemeester Dirk Bosch, een brouwerij bezat. Als zevenjarige knaap had hij uit één der ramen de optocht van het Vrou-

wenoproer langs zijn huis zien trekken. Thans is er het restaurant Binnen de Poort in gevestigd. Van hem zijn belangrijke geschriften en verzamelingen betreffende de geschiedenis van Culemborg bewaard. Onze 18de-eeuwse geschiedschrijver Ds. A.W.K. Voet, predikant te Ankeveen, die zijn jeugd alhier heeft doorgebracht, heeft, naar zijn zeggen, dankbaar gebruik gemaakt van deze handschriften.

Uit het midden van de vorige eeuw noem ik U de Culemborgse boekverkoper J.K. van den Abeelen, die het leeuwenaandeel heeft gehad in de door hem en zijn vriend, de provinciale archivaris Is.A. Nijhoff, ondernomen inventarisatie van het grafelijk archief. Dit was bij de afbraak van het Nederhof van het kasteel in 1812, nadat het eerst een winter in kisten in de open lucht had doorgebracht, naar het Weeshuis overgebracht, waar het op de zolder werd uitgestort. Daar werd het in 1828 door Nijhoff aangetroffen.

Van belangstelling rond het midden van de vorige eeuw van de bevolking van Culemborg weten wij nog niet veel. Hier en daar zal het boek van Voet in huis geweest zijn en men zal er wel eens in gelezen hebben. Maar bedenken wij ons: in de 19de eeuw en nog lang daarna was men in de ban van de Vooruitgang en, als het effen kon, werden stadspoorten en -torens gesloopt. Kenmerkend voor de Vooruitgang was de gang van zaken in 1870 bij de behandeling in de Raad van een voorstel van B & W tot verkoop van een viertal gemeenteklokken, die in de vierkante toren hingen. Drie hiervan waren uitermate fraaie Hemony-klokken uit 1655. Slechts twee leden verzetten zich tegen het voorstel met argumenten als: 'dat de verkoop niet in de geest van de burgerij zoude vallen'. Maar de uitspraak van de burgemeester 'dat de klokken dood kapitaal uitmaakten, omdat zij niet werden geluid' en die van een raadslid: 'de kerktoeren is bovendien geen bewaarplaats voor antiquiteiten' wonnen het pleit en de klokken werden verkocht.

Rond de eeuwwisseling waren hier twee onderwijzers, die zich vele jaren met de geschiedenis van Culemborg bezig hielden, te weten: J.B. van den Ham (van de school aan de Prijssestraat) en J.D. Kalkhoven (bijgenaamd 'De Muis', van de RK Jongensschool). Hoewel de eerste van protestantse en de andere van rooms-katholieke huize was, keken zij over de grenzen heen en waren goede vrienden. Van den Ham deed veel aan archiefonderzoek en verschaftte Kalkhoven belangrijke stof voor diens boek *De Geschiedenis van Culemborg*, dat in de jaren 1888 tot 1890 bij A.H. van Dam in 50 wekelijkse afleveringen verscheen, tegen 10 cent per stuk. Het boek van Kalkhoven, een met talrijke archiefvondsten aangevulde bewerking van Voet, is voor ons nog steeds van belang. Af is het nooit gekomen; het werd gestaakt bij het jaar 1673. Het verhaal ging dat in de ogen van de RK geestelijkheid Kalkhoven in zijn boek niet rooms genoeg was, waardoor het maar niet verder moest verschijnen!

In 1908 kreeg de beoefening van de Culemborgse geschiedenis steun van buitenaf. In dat jaar bracht de Oudheidkundige Bond een bezoek aan de stad en verscheen er in het bulletin van de Bond van de hand van F.A. Hofer een groot artikel over de stad en haar monumenten. Wat jaren daarna, in 1913, werd – zoals bekend

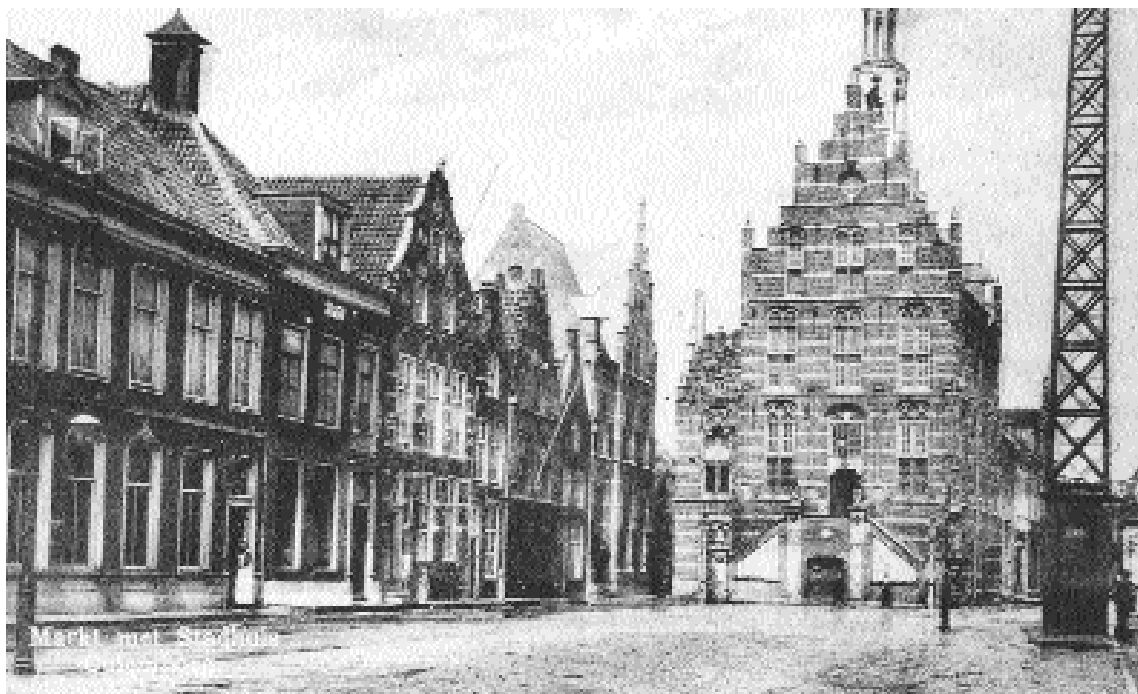

Het geboortehuis van
mr. Nicolaes Bosch
(1643-1702), rechts naast
de Binnenpoort.

– ook hier de Bevrijding van 1813 herdacht, met de zg. Onafhankelijkheidsfeesten, georganiseerd door de vereniging Culemborg en Oranje, waarvan Jan van den Ham secretaris was. Een belangrijk onderdeel van de feestelijkheden was dan ook een historische optocht (de intocht van graaf Floris I met zijn gemalin te Culemborg in 1565).

Een ander programmapunt vormde ‘een tentoonstelling met betrekking tot de geschiedenis van Culemborg’, zoals deze werd aangekondigd. Het initiatief hiertoe was uitgegaan van de gemeentesecretaris Lommelaars, die daarbij krachtig werd gesteund door de burgemeester, baron van Hövell tot Westerflier. (Eigenlijk had Lommelaars, als blijvende herinnering, een museumje willen stichten, maar dit was toen niet haalbaar en men beperkte zich tot een tijdelijke tentoonstelling.) Van de daarvoor ingestelde commissie werd Van den Ham secretaris, dus de man, die het werk deed. Vele uren kon Van den Ham doorbrengen op de zg. ‘Schutterskamer’ van het stadhuis (de huidige Raadszaal), waar het oude archief stond opgesteld. Een boekenwurm was hij echter allerminst. Hij was immers ook een groot sportsman en oprichter en bestuurslid van Kracht en Vriendschap. Als kleine jongen heb ik hem nog wel gekend, en ik herinner mij nog goed hoe hij bij een bezoek aan mijn vader – met wie hij erg bevriend was – mij een aantal diepe kniebuigingen liet maken. Over het resultaat was hij gelukkig tevreden.

Tentoonstelling en historische optocht zijn stellig – naar de 19de-eeuwse

Het stadhuis vóór de grote restauratie van 1939-1949.

zegswijze – in den geest der burgerij gevallen. Zij zullen zelfs velen hebben verblijd of tot nadenken gebracht. Ook het historische spel met optocht, bij het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina, in 1923 door Culemborg en Oranje georganiseerd (de inhuldiging van Ernst Frederik, hertog van Saksen-Hildburghausen tot graaf van Culemborg in 1714), moet hebben bijgedragen tot grotere belangstelling van Culemborgers voor hun geschiedenis.

Maar het bleef toch sluimeren! Het geloof in de Vooruitgang hield de overhand en iemand die belangstelling had in de geschiedenis van de stad en liefde voor de monumenten hier, stond dikwijls alleen en durfde er nauwelijks voor uit te komen. Uit mijn jonge jaren herinner ik mij nog welke verademing het was te ervaren dat anderen ook waren geïnteresseerd in de Culemborgse geschiedenis. Ik denk daarbij aan ontmoetingen met architect Ausems, met diens verre neef Theo Ausems, de Jezuïet (die later promoveerde op het Culemborgse dialect) en ook aan die met Jan Peek (waarover straks).

Er verschenen hier in de jaren '20 wel publicaties op dit gebied, maar dan anoniem! Zo kwam er in 1926 een aardige geïllustreerde *Gids voor Culemborg* uit, waarin Johan van Redichem – naar zijn eigen woorden – ‘een overzicht van de geschiedenis van Culemborg samenstelde en de bezienswaardigheden opsomde van deze merkwaardige stad’. Johan van Redichem, van wiens hand soms ook korte historische stukjes in de courant verschenen, was – gelijk men weten zal – het pseudoniem van Otto de Beus, sigarenfabrikant alhier en vele jaren fervent raads-

lid en wethouder voor de SDAP. Al eerder hadden er artikelen over Culemborgse geschiedenis in de courant gestaan, eveneens met pseudoniem ondertekend, namelijk: PEUSOMAI. Er zal wel PEUTHOMAI mee bedoeld geweest zijn: navorsen, onderzoeken, maar de drukkerij zal geen Griekse thèta hebben gehad. De schrijver bleek de jonge Leendert Sillevius te zijn. In 1928 verscheen van de pers van de elektrische drukkerij Van Dam en Van der Marck te Culemborg, wederom van een anonieme schrijver, *Een geschiedkundig Overzicht van Katholiek Culemborg*. Het was rijk geïllustreerd met foto's en pentekeningen, blijkens de signeringen, van Th.A.A. Ausems en C.H.B. Dionysius, beiden Kuilenburger en architect. De schrijver was – naar bleek – J. Peek, ook een Kuilenburgse jongen en toenmaals student in de Rechten te Utrecht. Laatstelijk was hij burgemeester van Schiedam. Hij was overigens in die jaren de enige Culemborger die ooit in Hoogstraten was geweest!

1928 was het jaar, dat hier de Oudheidkamer werd opgericht, door Mr. L. Sillevius, die bij de oprichting ter zijde werd gestaan door Wollebrand Prins. Dit was natuurlijk een grote stimulans voor de belangstelling in de geschiedenis van onze stad. En: nu kon je daarvoor uitkomen! De courantenartikelen, die Sillevius (S.) schreef, deden hier een steentje bij. In Hoogstraten, waar – naar bekend – zich de prachtige graftombe van Elisabeth van Culemborch en haar tweede gemaal Anthonis van Lalaing bevond, had men hierover vernomen en op 22 juli 1932 bracht, onder aanvoering van de heer J. Lauwerijs, professor aan het Seminarie aldaar en voorzitter van Hoogstratens Oudheidkundige Kring, een groot aantal leden daarvan een bezoek aan onze stad. Twee jaar later, op 4 juli 1934, trok voor het eerst een groot gezelschap Culemborgers – naar ik meen door burgemeester Keestra opgeroepen – naar Hoogstraten, waar het gastvrij ontvangen werd door de heer Lauwerijs en intens genoot van de vele herinneringen aldaar aan Elisabeth van Culemborg en haar gemaal.

Het was op 16 mei 1937 dat wederom, nu een kleine groep, naar Hoogstraten toog. Professor Lauwerijs was weer de gastheer, die samen met de dichter-arts dokter Versmissen het gezelschap zowel te Hoogstraten als in naburige dorpen van het graafschap enthousiast rondleidde. Diep onder de indruk van het geziene en gehoorde en vol dankbaarheid voor de gastvrijheid, aanvaardden de Culemborgers de thuisreis. Deze ging over Antwerpen, waar men ging pleisteren in een voortreffelijk estaminet aan de Keizerlei. Ik zie ons nog daar zitten! Daar, onder een goed glas Belgisch bier, is de kiem gelegd voor ons Genootschap. Immers, alle deelnemers waren van mening dat een vereniging als HOK (Hoogstratens Oudheidkundige Kring) ook te Culemborg zou moeten komen. Terstond werd hiervoor een studiegcommissie ingesteld. Ook onder de maaltijd daarna werd de zaak enthousiast doorgesproken.

Ja, die maaltijd! Onze reisgenoot, A.T. Verschoor, wist – naar hij zei – een goed restaurant en zou ons daarheen brengen. Dat werd een hele tocht en – na vele omwegen – kwamen wij eindelijk – ergens aan de rand van Antwerpen – bij een

soort poffertjeskraam. Dáár zouden wij moeten eten! Naar echter bleek, was men daar gespecialiseerd in gebraden haantjes en ik moet U zeggen dat deze inderdaad verrukkelijk waren! Onze gids, die eerst vervloekt was, oogstte nadien grote dank van het gezelschap en de haantjes bevruchtten in hoge mate de idee voor een historische vereniging te Culemborg. Ik meen mij te herinneren dat wij op de terugtocht nog afgestapt zijn in Het Zuid te Breda, waar, onder een goed glas bier, de plannen verder werden besproken.

Bij dit bezoek aan Hoogstraten had Lauwerijs de Culemborgers ook uitgenodigd om in september het Landjuweel bij hem mee te maken en op zondag 12 september vertrok een volle bus van Veen van hier naar Hoogstraten, waar de Culemborgers genoten van de feestelijkheden en van de voor hen zo interessante monumenten. Hierdoor was de grondslag voor de oprichting uitermate versterkt en na een voorbereidende vergadering van de commissie, waaraan ook de heer P. Hoeksma was toegevoegd ('vader Hoeksma' van het Weeshuis), werd op 14 oktober 1937 – nu een halve eeuw geleden – in de toenmalige raadszaal hier ons Genootschap opgericht. Zelf was ik er helaas niet bij, want ik was in militaire dienst. Op voorstel van Mr. Sillevis, die zich met het voorzitterschap heeft willen belasten, kreeg het de naam 'Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden', naar onze 18de-eeuwse geschiedschrijver. Naar voorbeeld van НОК werd een zegel ontworpen, waarin het uit het midden van de 16de eeuw daterend stadszegel stond met als randschrift de naam der vereniging.

Het bijzondere van Voet was en is – en vooral in de eerste jaren was dit heel belangrijk – dat in Voet alle gezindten en politieke groeperingen in goede verstandhouding bijeen waren. Waren voordien protestanten en katholieken in 'Culemborg en Oranje' reeds bijeengebracht, bij Voet konden alle Culemborgers terecht en voelden zich daar op hun gemak. Katholieken, oud-katholieken, lutheranen, hervormden, gereformeerden en joden, en van liberalen tot SDAP-ers, allen waren er welkom en zij werkten er eendrachtig samen. Dat was toch wel iets in die vooroorlogse jaren! De doelstellingen waren in het kort: de beoefening van de geschiedenis van Culemborg en wat daarmee verband hield, het verzorgen van publicaties en lezingen daarover, het houden van excursies op dit gebied en last, but not least, het waken voor het behoud van Culemborgs stedschoon en zo nodig: daarvoor opkomen. Aan alles werd voldaan met enthousiasme van bestuur en leden. Er werden lezingen en excursies gehouden, in de jaren 1939 tot 1955 verschenen vijf deeltjes van de *Culemborgse Historiebladen*, alle keurig verzorgd op de drukkerij van ons bestuurslid Verschoor.

Nadat in 1952 de grootse herdenking van Jan van Riebeeck had plaatsgevonden (die dankzij Voet te Culemborg plaatsgreep!), werd in 1954 hier in de Burgerzaal onze geschiedschrijver Voet herdacht. Prof. Otto de Jong hield een voortreffelijke voordracht 'over het leven van Voet en zijn werk' (later verschenen in de *Culemborgse Historiebladen*). En, op 9 december 1955 werd, eveneens op deze plaats,

De Binnenpoort, nog zonder de open balustrade die tijdens de restauratie van 1939-1942 weer is aangebracht.

zoldering in de bovenzaal zou moeten uitkomen. Van de oorspronkelijke traptoren naar de bovenzaal had hij geen benul gehad, ofschoon er gegevens genoeg voorhanden waren. En zo voort! Na een uitgebreid archiefonderzoek en bestudering van het gebouw bood het Genootschap het Gemeentebestuur en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een lijkend en verlicht rapport aan over de bouwgeschiedenis van het stadhuis. Gelukkig voor het nageslacht is, althans voor het merendeel, bij de restauratie hiermee rekening gehouden. De directeur van de Rijksdienst voor Monumentenzorg was wel kwaad. Dat hebben wij later gemerkt.

Ook het wel en wee van de Binnenpoort had Voets grote belangstelling. Zo moest het eens optreden tegen een voorstel van de plaatselijke vvv om – ten gerieve van het ‘Verkeer’ (één van de V’s) – de poort maar af te breken! Gelukkig besloot de raad tot restauratie van dit voor onze stad zo belangrijke monument,

door ons Elisabeth van Culenborch herdacht, met een boeiende ‘Levensschets van Vrouwe Elisabeth’ van ons toenmalige bestuurslid, mr. Jolle de Jong, en een warme toespraak van de voorzitter van HOK, de heer J. Lauwerijs. (De Levensschets verscheen ook in onze historische bladen.) Beide herdenkingen werden met muziek uit de betrokken tijd opgeluisterd. De uitnodigingen, met stijlvolle lay-out, waren door de heer Verschoor verzorgd.

En, er is meer gebeurd in de eerste jaren! Kort voor de oorlog zou het stadhuis worden gerestaureerd en het bestuur van Voet kreeg inzage van de plannen. Nu, die waren niet zo best. Het had de architect ontbroken aan enig begrip en gevoel voor de oorspronkelijke indeling en functies van het gebouw. Zo wilde hij de Burgerzaal met vierschaar tot een oud-Hollands binnenhuisje omtoveren. Hoewel er nimmer één geweest was (vanwege de openbaarheid werd recht gesproken met open vensters en deuren!), ontwierp hij tegen de noordwand een grote schouw en daarnaast een enorm open trappenhuis, dat dwars door de

Zes van de door François en Pierre Hemony in 1654/1655 gegoten klokken voor de St. Barbaratoren.

dat samen met het stadhuis het stadsbeeld van de Markt bepaalt. Voor de restauratie bracht Voet ook een zeer gedocumenteerd advies uit en op grond daarvan is o.a. de fraaie open balustrade om het dak, die in de 18de eeuw verwijderd was, weer aangebracht. Wel moest nadien – met succes – actie gevoerd worden tegen plannen om – wederom ten dienste van het heilig verkeer – vlak naast de poort, en later op enige afstand, doorbraken te maken. Ook moest worden opgekomen tegen het dempen van de Schoteldockse haven, het oude binnengrachte bij de Havendijk, en tegen het voornemen om de beide stadspompen op de Markt (die nota bene boven de middeleeuwse waterputten gebouwd waren!) op geheel andere plaatsen neer te zetten.

Nog even iets over het carillon, dat – U hebt het in de courant weer eens kunnen lezen (in het aardige artikel van ons bestuurslid Bert Blommers) – op 5 april 1952, ter gelegenheid van de Van Riebeeck-herdenking, voor het eerst werd bespeeld. Het carillon, dat door goede samenwerking tussen het gemeentebestuur en ons Genootschap tot stand is gekomen. Gedenken wij hierbij met respect en dankbaarheid de beide bestuursleden A.H. van Hazendonk en O. de Beus, die als secretaris en penningmeester van de Klokkencommissie ontzettend veel werk verricht hebben voor de verwezenlijking van dit project. Een paar curieuze verhaaltjes over wat men meemaakte tijdens de voorbereiding, wil ik u niet onthouden.

Eenmaal begonnen met de inzameling van bijdragen van de burgerij, bleek de

zaak van het carillon hier en daar wat moeilijk te liggen. Hoewel immers het carillon bestemd was voor de vierkante toren – de gemeentetoren dus – zagen toonaangevende katholieken het als een protestantse aangelegenheid, omdat deze toren nu eenmaal vastzat aan de hervormde kerk en de klokken daarin hoofdzakelijk voor hervormde kerkdiensten werden geluid. (Ook tegen de elfuurse- en de Papklok had men daar bezwaren!) De katholieken waren – goede uitzonderingen daargelaten – dan ook allerminst vrijgevig. Het leeuwedeel van de giften kwam van protestantse zijde. Als gevolg hiervan rees er in de Klokkencommissie een vage gedachte of de opdracht t.z.t. niet naar een protestantse klokkengieter zou moeten gaan, en dat was Van Bergen in Heiligerlee. In de zelfde tijd waren de plannen voor een carillon te Culemborg in het Nederlandse klokkenwereldje bekend geworden en gingen de drie Nederlandse klokkengieten hun best doen voor de opdracht. Naast de genoemde Van Bergen, waren dit Petit en Fritsen te Aarle-Rixtel, en Eijsbouts Lips te Asten. Van Bergen had bij informatie vernomen dat de burgemeester van Culemborg katholiek was. Nu beschikte Van Bergen over tweeërlei reclame-materiaal: het ene voor protestanten, het andere voor katholieken. Vanzelfsprekend zond de protestantse Van Bergen naar burgemeester Keestra zijn katholieke materiaal. Dit werd aan ons doorgegeven. U begrijpt dat de commissie volkomen was genezen van ook maar enige voorkeur voor een protestantse gieter. De opdracht moest aan de beste worden gegeven!

Zeker na het volgende: kort daarna kregen wij een uitnodiging van Van Bergen voor een voordracht over diens bedrijf, in hotel Terminus te Utrecht. Wij zijn er toen met een paar man heengegaan en maakten het volgende mede. Aan de ene kant van het podium stond, achter een kathedier, de heer Van Bergen, die een verhaal ging houden over zijn bedrijf en over al die klokken en carillons die de laatste jaren door hem afgeleverd waren. Aan de andere kant – ik zie haar nog voor mij – stond zijn dochter, een beeldschoon en zeer goed geproportioneerd blond meisje. Zij stond daar maar, zwijgend en kijkend naar de zaal, kennelijk bedoeld om de aanwezigen te betoveren. Inderdaad bleken alle aanwezigen meer onder de indruk van de dochter te zijn dan van het saaie verhaal van de vader. Ik zou U nog wel meer malle verhalen rond het carillon kunnen doen, maar dan beland ik in de politiek en daar heb ik geen verstand van.

Maar, nu ga ik afscheid van U nemen. De onderkant van de zandloper is vol. Wel wil ik U – voor ik hier wegga – nog even in herinnering roepen de bestuursleden met wie ik vruchtbaar heb mogen samenwerken, doch die thans naar betere gewesten zijn vertrokken. Met dankbaarheid denk ik terug aan Mr. L. Sillevius, jarenlang de gangmaker en enthousiast voorzitter en schrijver van rapporten, aan Th.A.A. Ausems, O. de Beus, P. Hoeksma, W. Prins, A.T. Verschoor, mevr. N. Bonhof-Van de Geer, A.A. van Bommel, L.J. Bongaerts en A.H. van Hazendonk.

Leden van Voet, spiegelt U aan uw geschiedenis en ga voort op de goede weg. Dut niet in slaap, maar blijf wakker, want er is altijd wel iets te doen op Uw gebied

in deze stad. En al zijn het maar kleine dingen, kleine dingen vormen samen het grote. U hebt – naar ik begrepen heb uit het onlangs verschenen boekje over restauraties te Culemborg – een welwillend gemeentebestuur en U hebt de tijd mee! Blijft waken over het historisch erfdeel van onze stad en – zonodig – vecht er voor! Ik wil dan ook besluiten met U te herinneren aan de woorden die graaf Floris I in 1585 tot de stadsburgemeester Gerard Vremdt sprak, toen de vrees bestond dat Staatse troepen, die op het kasteel waren ingekwartierd, de stad zouden binnendringen en gaan plunderen:

‘Bewaert U poorten wel, bewaert U poorten wel’.

Het ga U goed.

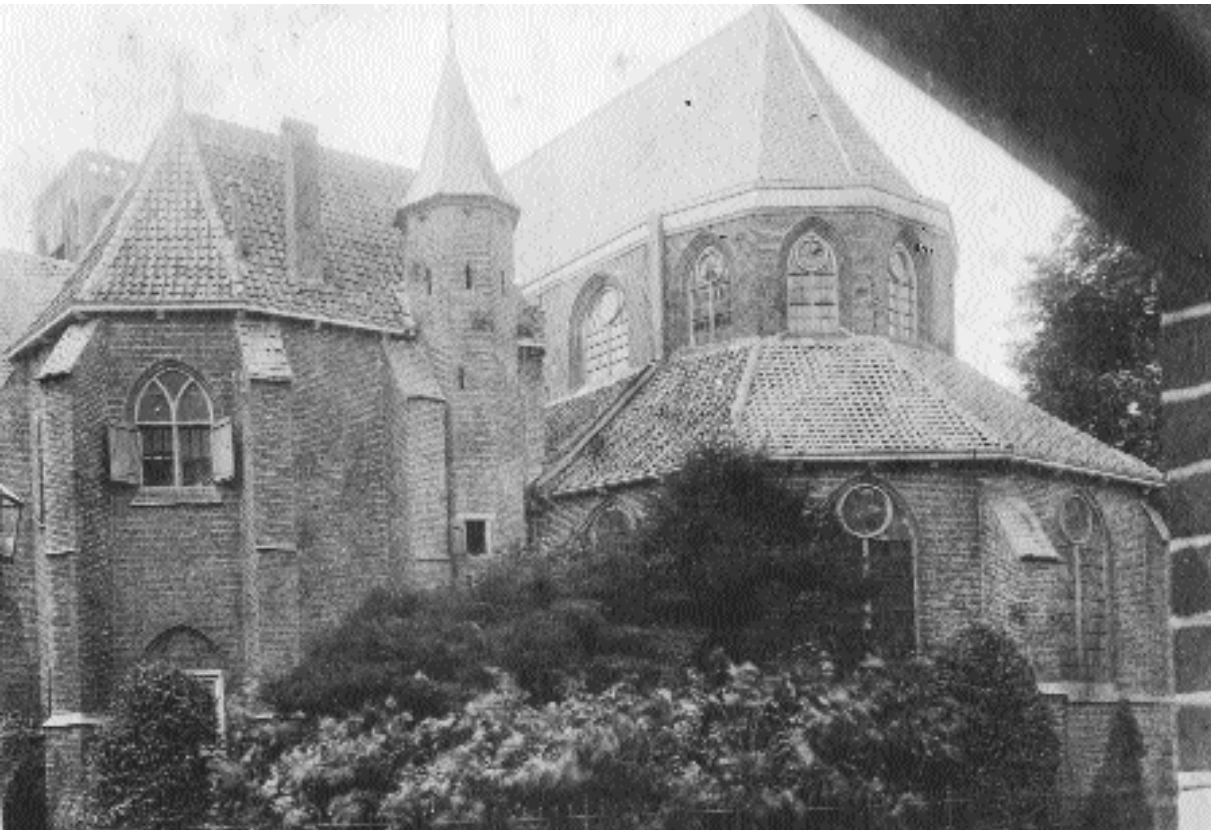
Oude brieven

Zwak verlichtten de twee dikke knetterende, in zware koperen kandelaren staande, vetkaarsen het verwelfde vertrek en bij iedere beweging flikkerden ze op en deden de schaduwen der gewelfdragende zandsteenmonnikskopjes heen en weer trillen.

En voor me op tafel wat zware folianten, gebonden in verbruind perkament en oude schepenakten met half verbrokkelde grauw-wassen zegels. En daar tusschen in een stapeltje brieven: 'aen die van de Kerckeraet der Gereformeerde Gemeente tot Cuylenborgh'.

Ik had ze gevonden onder in de archiefkist, samengepakt en -geperst tot een onoogelijk bundeltje, zwart van de stof, omwonden met een verteerd, eens blauw geweest, zijden lintje. Op het stugge papier met een spitse, eigenwijze, begin XIXe eeuwse schoolmeestershand: 'Oude brieven zonder waarde'.

De N.H. Barbarakerk
rond 1930; links de
consistorie.

Meer dan honderd jaar had het gelegen tusschen verteerde rolletjes acquiten en mufte bedeeelingboeken, sinds de schoolmeester-ouderling de brieven eens had doorgeneusd of er misschien nog geen processen over legaten door waren uit te lokken of andere stukken van waarde tusschen zaten, en na alles grondig onderzocht te hebben, had hij het boeltje ingepakt in een oud aanplakbiljet, een: 'segte het voort' van een erfhuis, 'gedrukt by Laurens Hammius, boeckvercoper in den Staten Bybel op de Merckt binnen Cuylenborgh', en op de drie volgende inventarissen van het kerkarchief in den loop der XIXe eeuw opgemaakt (klakkeloos van elkaar overgeschreven), werd nooit het 'pakje oude brieven zonder waarde' verge-

ten. Dat zij er de kachel niet mee hebben aangemaakt, is een voordeel der kerkelijke piëteit en vergeetachtigheid.

Niet zonder schroom had ik het geopend, als iemand, die na eeuwen als eerste een gewijde plaats weer betreedt. En nieuwsgierig was ik begonnen te lezen, eerst nog langzaam, het oude schrift een beetje ontwend, maar weldra vlotter, en de heele avond zat ik ingespannen over de oude sierlijke bruine letters gebogen, geboeid door den inhoud.

Wonderlijke, weemoedige stemming, die er uitgaat van die vergeelde stukken papier, zoodat men bij het lezen ervan wordt meegetrokken als door een onzichtbare macht naar tijden, die ver achter ons liggen en meeleeft met de geest van den mensch wiens levende hand 't papier heeft gedrukt en in de brief een tikje innerlijk leven heeft vastgelegd.

De mensch dien we alleen bij naam kennen, misschien ook soms zijn geboortedatum en de plaats waar zijn omhulsel rust, we kunnen hem, om maar met Felix Timmermans te spreken, 'ruiken' uit zijn geschriften en zijn geest herleeft voor ons.

't Is als een grijs, oud man die verhaalt uit zijn jeugd, als een zoete herinnering waartusschen door toch af en toe een knagende oude wroeging te voorschijn duikt. 't Is als klinkt er muziek van heel uit de verte door de vallende avondschemer, als een ruischende eik bij een oud kasteel.

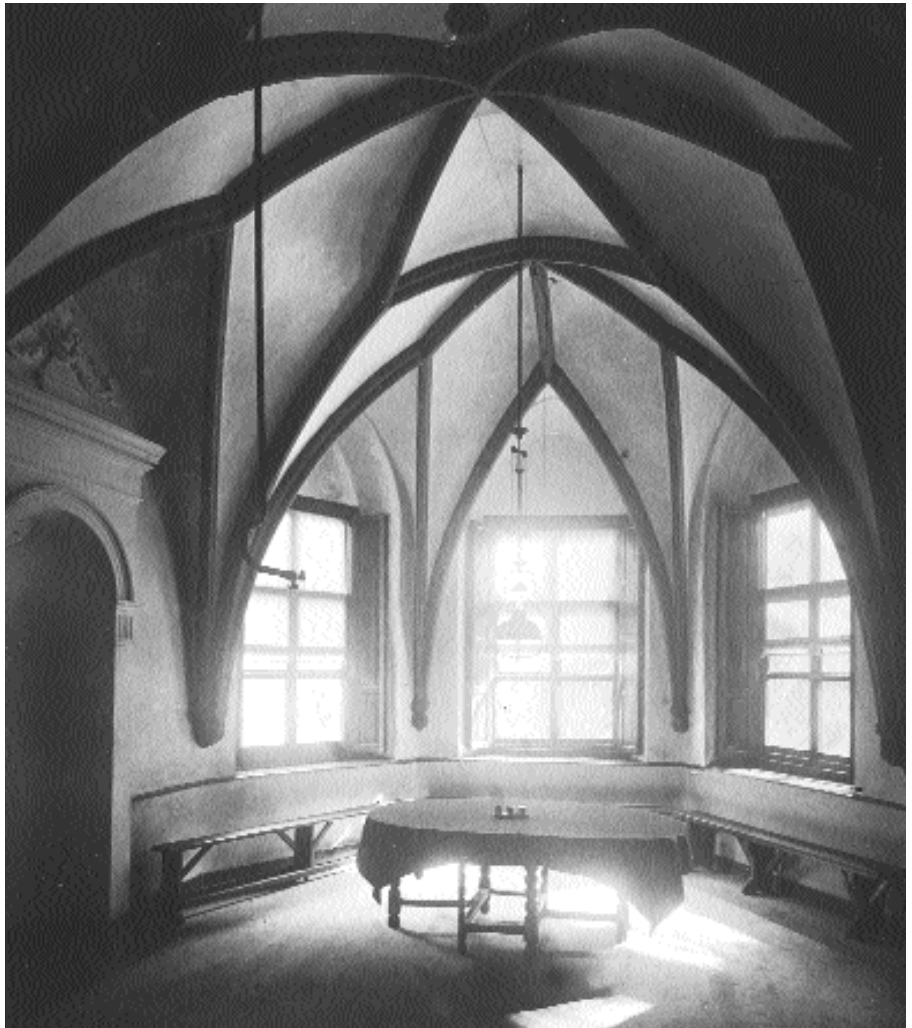
Een lach en een traan uit vroeger dagen.

Ik begin aan een groot folio zwaar oud-Hollandsch papier, met op de hoekstukken korrelige brokstukken van: 'Syns Hoogheydts pitsier¹ in Roden Lacque'.

Sierlijke deftige krullen, geteekend met de welversneden pen des secretaris der 'Raed- en Rekencaemere', geschreven bij 't rijke licht van de kaarsen in de twaalfarmige verzilverde kandelaar.

'Wy Georg Fredericq ... enz.', las de scriba des Kerkerdaads en de 'Eerwaerde Broederen' konden bedeesd ja en amen zeggen bij de wil van 'Frissche Frits', van hem, den eigengereiden vorst die deed wat hij wilde: 'Ende de Kerckeraed hadt wel conform het Cuylenborgsche Egtsordre geprocedeert, maer Wy Georg Fredericq verstaen het aldus:...'.

1. pitsier: zegel, cachet.

‘Ende de kerckenraedt heeft ’t voor die tijdt erbij gelaeten’, notuleerde Dominus Johannes Wagardus.

En tusschen de regels van die brief, volgens den XIXe eeuwse schoolmeester ‘van geen waarde’, dreunt er een vuistslag neer op de tafel en de leden van het consistorie buigen slaafsch hun hoofden, als kleine kinderen die een standje krijgen, voor de absolute wil van ‘Syne Excellentie’.²

En ik las voort: een rekwes om vergiffenis zijner zonden, van een die: ‘ondancks de iterativelycke ende instantelycke waerschouwingen’ meegedaan had aan ‘vastenavondsydelheden als: ongeoorloofde vercleyinge ende andere sottigheden’. En dan zien wij ze daar zitten: de streng Calvinistische regenten – witte kant op zwart laken – die hun macht uitspelen tegen een ‘cleynen man’, die eens een avondje vroolijk was geweest en plezier gemaakt had.

2. George Frederick, vorst van Waldeck-Piermont, Graaf van Culemborg, Gouverneur van Maestricht, etc. etc. (1620–1692).

En weer las ik door: brieven waaruit klanken opklinken, klanken van angst, jachtende voortgestuwde zielen, klanken van eerbied en verachting, liefde en haat, trotsche bravour en bedeesde zuchtjes, brieven waaruit de kleinzielige xviiie en xviiiie eeuwsche geloofshaat en -ijver naar voren dringen.

Maar 't werd mijn tijd en voorzichtig pakte ik alles weer in en borg het als een kostbaar kleinood, als een gewijde relikwie op in de zware eikenhouten archiefkist en na den koster 'goejenavond' gewenscht te hebben, verliet ik de kerk.

Hol klinken mijn voetstappen door de stille straat, boven in de oude scheeve toren luidt het poortsluitingsklokje een 'Hemonytje'.

'Panta rhei, ouden menei'³, denk ik, en richt mijn schreden huiswaarts.

3. Alles stroomt
voorbij, niets is
bestendig.

PIETER VAN DER LECKE

Legende van den joncker Guy, van sinen swarten heynste ende van der schoinen joncfrou, wier naem de cronycken nyet en melden ...

1. Guy van Henegouwen, bisschop van Utrecht.

't Was in den jare M, drie C en III, in den vollen zomer. In Holland en in 't Sticht dreigde de macht der Vlamingen. Den Utrechtschen Bisschop¹ hielden ze gevangen. Heer Jehan van Renesse, de Zeeuw, heerschte in 't Sticht en bestookte den Henegouwschen graaf in Holland.

In Vlaanderen hadden meer edele heeren zich ten strijde gerust en elk had een dieren eed gezworen den Henegouwer te verdelgen.

2. Armboog.

En over de schoone heide van Brabant trok een klein heir van Vlaamsche ridders en knapen, lagere vazallen en schildknapen, mannen en knechten met speren, saxen en armhorsten² en op hun schilden stond een zwarten liebaard geverfd op een veld van goud.

Over de zandige wegen, waarin de rossen zwaar stapten; een zoete geur van honing hing zwaar in de warme lucht.

3. Huis in de middelnederlandse betekenis: kasteel.

De jonge edelen, de schildknapen, die voor het eerst zoo ver van hunne huizen³ gingen, waren verheugd en lachten blijde in de stralende zonneschijn, veel schoons verwachtend van het nieuwe en onbekende dat zij tegemoet gingen in de verre landen, waar hun vijand was. En ze snoefden op hun vaardigheid in het tornieren en andere edele spelen; vertelden van hun avonturen ter jacht, prezen elkanders paarden en zeiden zacht de namen van schoone maagdekens, die ze kenden en liefhadden in het Vlaandrenland.

De ouderen, de ridders met hun roodverbrande gezichten, waarin de groeven der litteekens, reden rustig op hun hooge forsche paarden. Ze spraken weinig en vloekten alleen op de brandende zon en de gonzende insecten en ergerden zich aan het plezier en geklap der jongeren.

In den avond, als ze bijeen zaten in de tenten bij het licht der schommelende olielampjes en er veel zware kroezen stonden, vol Brabantsch bier, dan werden de hoofden der ridders rooder en smakten ze met de lippen, waarboven de druipende snorren. Dan praatten ze den ganschen avond door, de wiganten, waarvan menig een Acre in 't jaar een en negentig mee bestormd had en door wier zwaarden menig Turkenhoofd gespleten.

Ze vertelden van hun verre tochten en gevechten, van steekspelen en woeste jachten.

En de jonkers stonden slaaprig, zwaar in 't hoofd van het koppige bier, stil geleund tegen de stijlen der tenten.

En later op den avond, als schenker vele malen was rond geweest, dan nog steeds spraken zij en lachten luidkeels, door elkaar, ruw, grof, dat de jonge jonkers er van bloosden.

Gansch Brabant trokken ze door tot ze kwamen bij de rivier de Maas; die staken ze over en nog andere stroomen en ook de Lek, behalve heer Ocker van Waepenaert, die niet verder kon rijden, daar hij zware koortsen had.

Op den 'steenen caemer' van den heer van Cuelenburch verbleef hij, want deze bannerheer was ook de goede zaak toegedaan en steunde met z'n Gelderschen de Vlamingen in 't Sticht en in Holland.

Met den heere van Waepenaert bleven zijn mannen en ook de jonker Guy van den Vorskelaere, die onder zijn hoede mee was opgetrokken: als schildknaap zou hij den edelen heere van Renesse dienen.

*Veertiende-eeuws tafereel.
Maaltijd in het veld
tijdens een jachtpartij van
edelen en knechten.*

De zomer was voorbij en reeds vielen de bladeren van de boomen en nog altijd verbleven de Vlamingen op de Cuelenburch.

In het najaar placht men ter jacht te gaan en op een frisschen herfstdag hadden de jonker van den Culenburch en Guy hun paarden laten zadelen en waren uitgetogen. Vroolijk reden ze in tegen de wind, die hun haren onder de vairen⁴ kaproenen wegveegde en suisde langs hun ooren. En achterop hun jonge rechte ruggen dansten de lichte jachtbogen, van esschenhout gesneden en de pijlen trommelden in den koker aan 't zadel; blaffend sprong Rasschaerd, de brak, met hen mee. Hubert reed op een forschen bruinen schimmelruin uit de stallen van den ouden Hubert van Boesinchem, zijn grootvader die dien tijd de Cuelenburch bezat. Guy, hoog op zijn grooten zwarten hengst, dien zijn 'lief heer vader' hem had meegegeven, toen hij met de edele jonkheeren uit Vlaanderen weg was getrokken naar 't Noorden.

Het was een schoon paard: pikzwart, als een nacht zonder sterren. Zonder bles of wit vlekje. Menig ridder en knape was jaloersch op zijn jonge bezitter. Het ros had een mooi fijngeteekend hoofd, met een uitdrukking van intelligentie en voor naamheid, een fraaie gewelfde nek, waarlangs lange, glanzende manen met donkerblauwe schittering afhingen. Zoo was ook zijn vel; glanzend en glad. Zijn beenen recht en goed gebouwd, zijn hoeven klein, maar toch zoo dat ze stampen op den grond en den dorperen deden vreezen.

Ja, als hij liep, in draf, in galop, of stapte majestueus, dan was het een lust om te zien: zijn beenen tilde hij hoog op, hij legde zijn hoofd tegen zijn borst en zijn grooten wuivenden staart droeg hij hoog, fier, voornaam met een schoone bocht, zonder dat men hem hoefde te gemberen.

En op zijn zwarte huid, door zijn golvende manen, speelde de zon.

Vooraan bij de rivier, op een landtong, die met veel struikgewas en distels, uitstak boven het water, zaten twee jonge ruiters op hun mooie groote paarden, donker in het avondschemer. De paarden stonden stil, rustig, met de koppen naar het Noorden, naast elkaar.

Hubert, een lange spitse staartveer van een fazantenhaan op zijn kaproen, streek met zijn koude hand over de gladde zachte veertjes van de nog warme vogel aan zijn zadelknop.

De ander boog zich op zijn paard en trok van een wilde rozenstruik een late bloem.

Links, ver weg, dook de zon onder, een roode vurige bol, groot, peinzend.

Voor hen de purperblinkende, kabbelende golven.

De hengst schudde met zijn grooten kop, het koperwerk aan zijn kopstel rinkelde. 'Hoor!' zei Hubert en de jonkers boven op hun rossen bogen zich voorover en luis terden en keken scherp naar de overzijde der Lek waar de gele avondwolken laag hingen boven de lange rijen der halfkale boomen achter den groenen dijk.

De paarden richtten hun spitse ooren naar voren.

En van den overkant van 't water hoorden ze van achter de verre rijen boomen een zwak geluid, een hoornklank, langgerekt, en van ginds van den Engh ook: het vroolijk zingende geluid van jachthoorns.

Lang luisterden ze tot ze niets meer hoorden.

En over de aarde ontrolde zich lange wazige nevels en hingen voor de hooge zwarte boomen bij den dijk.

Het water dat grijs was geworden, nu de zon weg was, stroomde traag, ruischend tusschen de wilgen aan den kant.

Ze wenden hun paarden de kade op en lieten ze stappen, huiswaarts, en jonker Hubert vertelde Guy van de schoone beminnelijke freules die woonden in 't Sticht achter de witte nevels aan de overzij van 't water, de dochteren der edele baronnen. En vooral van die eene, zoete jonge edelvrouwe, die hij gezien had op de jachtpartij van den heere van Woudenberg, zijn neve. Schoone, zoete woorden had ze tegen hem gesproken en hij was blij geweest in zijn harte. In zijn ooren trilde nog de zachte klank der jachthoorns, die geklonken hadden van de overzij van 't water. Bij Guy kwam een groot verlangen op. Hij bracht het kleine roosje bij zijn neus en snoof er de teere ijle geur van op.

Toen kwamen ze op de breede heirbaan en ze spoorden de paarden, in vollen galop reden ze voort naar 't huis.

't Was vele maanden later en reeds lang waren de Vlamingen vertrokken van den Cuelenburch. Ze hadden zich aangesloten bij de anderen en Jonker Guy van den Vorsselaere was nu schildknaap van Jehan, heer van Renesse. Vele tochten had hij reeds meegemaakt aan de zijde van zijn nieuwen meester.

't Was Onzer Lieven Vrouwe-Hemelvaartsdag geweest, warm en drukkend, en 's avonds, toen de zon verdwenen was en de maan als een donkere oranje bol in 't Oosten verscheen, was de lucht nog steeds warm en benauwd en kon men slechts moeizaam ademen. De zwoele wind uit het Oosten bracht geuren mee van wouden en heide.

Het groote huis lag stil en eenzaam; vanuit de hooge vensters straalde licht.

Op den weg, die naar Utrecht voerde, kwamen snel, in galop vier ruiters in woeste vaart, het bovenlichaam over de nekken der paarden gebogen.

Met de ijzers glijdend over het gladde droge hout der ophaalbrug werden de rossen ingehouden en stonden snuivend voor de poort. Een ruiter sloeg met zijn met staal gehandschoende hand tegen de verroeste ijzeren nagels der hooge deur. Met grooten donkeren zwaai opende de knarsende poort zich.

Met zware stappen, die klonken van veel metaal, traden zij de ridderzaal in, boven in 't slot, waar men in feestvreugde bijeen zat: men at de kapeen en dronk Rijn-schen wijn.

Slechts weinige woorden spraken de boodschappers: 'Vliedt, Edele Heeren. De bischop is weergekeerd uit de kerker en trekt tegen U op, 't heele Sticht is met hem, alle weerbare mannen zijn in 't harnas. Toen wij de stad verlieten, wierp men van de wallen ons met steenen en schoot ons pijlen achterna. Edele Heeren, vliedt ...'. En zij bogen en weken terug.

Aernt van Bueren, de kanunnik, vloekte ... Een beker viel rinkelend op den vloer, er druppelde wijn op den grond. Maar Jan van Renesse sprak: 'Men wapene zich en laat zijn rossen zadelen!'

En zij gingen uiteen, maar kwamen weldra terug in de zaal, met maliënkolders en lange scherpe zwaarden, helmen en schilden.

Ongeduldig zat Renesse in een zwaren zetel, terwijl zijn schildknaap hem de pantserstukken vastsjorde, zoo over het kostbare bliaut.⁵

Beneden in de stallen waren de schalken en boeven bezig de paarden van harnachementen te voorzien, bijgelicht door de flakkerende toortsen.

En weldra verliet een kleine stoet ruiters het slot, de geelrooden weerschijn der flambouwen in de poort uit, over de holklinkende brug, de duisternis in. Als een gele kronkelende streep lag de heirbaan in de nacht.

In lange rij reden ze, dan in draf, dan in galop. Achter hen rees met knarsende kettingen de brug, en alleen stond het slot, eenzaam in het bleeke maanlicht.

Het gestamp van de steeds zich verder verwijderende rossen verstomde.

In lange rij twee knechten voorop met bloote strijdaxen aan het zadel, een kleine beukelaar op zij der leeren kolders, gedeukte stormhoeden op de in leer gestoken koppen, waarin de kleine ronde oogen, die de duisternis trachtten te doorboren.

Dan de jonkheeren en baronnen, met zware metalen kolders om de leden en breede pantserplaten over de schouders, zware drukkende pothelmen op het hoofd, met schoone vederen versierd, die in vlugge vaart de lucht striemden. De teugels haast los op de nekken der rossen.

Nevens de heeren de schildknapen.

Achteraan de lagere vazallen, wier paarden dikwijls aangespoord moesten worden om de anderen bij te houden.

Vele Edele Heeren op galoppeerende paarden, een lange rij van stampende snuivende rossen, geklik en gerammel van deelen der pantsers en harnachementen, gewapper van coerturen der paarden: het rijden van mannen.

Een woeste storm door de nacht.

En wederom daalde langzaam de brug van 't slot en haar zwarte schaduw op het blinkende water der gracht werd steeds grooter, tot het bruggedek, donderend en zwaar neerviel op de kant.

Weer knersten en piepten de deuren en in lange rij reed een stoet knechten naar buiten op dofstampende paarden.

Maar achter hen bleven de poorten wijd open en werd de brug niet meer opgehaald; rookend stonden de fakkels te branden onder het witte poortgewelf.

5. Een onderkleed van (meestal rode) zijden stof, vaak met goud doorweven.

't Hoevengestamp verdween in de verte en weldra was het weer stil en duister boven om het slot, totdat er voor de venstersopeningen gele laaiende vlammen verschenen en boven de tinnen uit.

En men hoorde geknetter en het vallen van balken.

De zwoele Oostenwind die kwam aandrijven van de bosschen en de heide, nam donkere zware rookwolken mee en stinkende brandlucht. Vanuit de hooge ramen dansten vonken en vielen met een boog sissend in de donkre gracht.

Langs de rechte heirbaan klonk een gedreun en er was veel stof, dat men niet zag, maar voelde in neus en oogen, en er was een schittering van blauw staal in het maanlicht, en groote schaduwen en schimmen. Op de hoeven langs den weg, blaften honden en kraaide een haan.

In eentonige cadans, snel, reden ze voort tot hun borsten begonnen te hijgen. Dan hielden ze even in tot korten draf. En de wind was nog zwoel en rook naar bosschen en heide.

In de verte lichtte het even en rolde de donder, zwak, heel ver.

Op zijn zwarten hengst reed Guy, de schildknappe, naast den edelen heer van Renesse. In zijn feestgewaad van dien avond was hij te paard gestegen. Op z'n hoofd een helm, een kort zwaard danste aan een bandelier tegen zijn heup. Op de knieën had hij het fluweel reeds stuk geschaafd door het woeste rijden. Uit de zachte stof van zijn kleed kwam een zoete geur en hij dacht aan een schoonen zonnigen voorjaarsdag in de Stichtsche bosschen. Toen men uit was getogen ter valkenjacht.

Tusschen de wuivende veeren der kaproenen en mutsen, de schittering van fraaie gewaden in de voorjaarszon, had haar gelaat hem getroffen en van zijn zwarten hengst had hij naar haar gekeken, lang, en zij had hem ook aangezien en gebloed. Later was hij een tijdje naast haar gaan rijden en veel zoete woorden hadden zij gewisseld. En er hadden veel schoone jachthoorns geschetterd, de voorjaarswind blies door het jonge groen der boomen en door haar blonde haren.

In den avond, toen de groote gebogen hoorns lang klonken, had ze hem vriendelijk toegeknikt bij het scheiden.

Toen had het groote zwarte paard gebriescht en de klokjes aan het tuig hadden fijn geklingeld en een groote blijdschap was in Guy's hart gekomen. Maar hij wist niet dat het louter vriendelijkheid van haar was en dat zij een ander beminde, die reeds tot ridder was geslagen.

Rollend kwam het onweer naderbij, de slagen werden heftiger, het lichten feller, helwitte en purperen bliksemschichten doorflitsten de lucht. Dan rolden de donderslagen na, snel na het schelle licht, krakend en knetterend, hoog hoven hen en de echoën der bosschen herhaalden het keer op keer.

Ridders te paard.

6. Floris v, graaf van Holland.

De paarden waren angstig en schichtig. Men hoorde ze zwaar snuiven door het holle geluid der galopperende hoeven. Bij een flikkerende, violette zigzag, hoog in de lucht, die het terrein lang verlichtte, begonnen ze brieschend te springen en schoolden angstig te zamen, drongen zich tegen elkaar. De groote zware en warme bezweete lijven; de beenen der ruiters werden er tusschen gekneld. Toen viel er een groote zware regen en alles werd nat en doorweekt. Ze bereikten de Lek. Eerst gingen de edele heeren in de schouw, de paarden onwillig, werden er bij de teugels ingetrokken. Toen Guy met zijn hengst. Plotseling uit het duister sprong een oude vrouw te voorschijn, met fladderende zwarte haren en spitse scherpe tanden. Het zwarte ros greep ze in de neus en dreef het achteruit. En allen die het aanzagen,

begrepen. Dit paard zou hun onheil brengen. 't Was een duivelscreatuur. Guy verzette zich en wilde met geweld het dier de schouw in trekken. Maar de bijgeloovige knechten spanden samen en stelden zich tusschen hem en het vaartuig en namen een dreigende houding aan. Bij hen was heer Arent van Benscop, die in zesennegentig mede de hand had geslagen aan der 'Keerlen Godt'.⁶ Hij beweerde een profetie ontvangen te hebben, van een wijze: en 's heeren van Benscop woorden hadden veel invloed en Renesse beval den hengst achter te laten. Mokkend en aarzelend, ja boos, gaf Guy toe, want zijn heer beval en hij moest gehoorzamen. De schouw stak van wal; brieschend stampte de hengst op de oever, witte vlokken schuim hingen voor op zijn zwarte borst. En hij sloeg naar de knechten die hem wilden kalmeeren. Zijn neusgaten stonden wijd open en waren rood van binnen. Drie mannen had hij een trap gegeven, totdat men hem de kniepezen doorsneed met een scherp zwaard. En weer lichtte het hevig en ratelde de donder; de rossen op het pontje drongen open en hinnekten angstig. Met moeite konden de ridders ze naar het midden terug trekken.

AFENT VAN BENSCHOP EN ANDERE AN. VERCHTENDE, IN HET
SCHOUWEL OMJAAGH, VERDRINKET

Dood van Arent van
Benschop. Ets van Reinier
Vinkeles (1787) naar
Jacobus Buijs.

zwarte hengst op de schouw was gesprongen. Toen was het vaartuig in een maalstroom verdwenen. En allen aan de kant die het zagen liepen de donkere waarden op, schreeuwend 'den swerten heynst'.

Maar zie: uit het duister van de groote waarden kwamen ruiters en voetknechten, met lange scherpe zwaarden die snerpten uit de scheden en blonken in 't maanlicht en 'daer quaemen er velen om en haer aental wordt omtstreecks een paer hondert geschat'.

Want de oude heer van Boesinchem was overleden en de nieuwe bezitter van de Cuelenburch had het voordeeliger gevonden om zich aan de Hollandsche zijde te

Maar wederom schoot er sissend een bliksemstraal voor hen in 't water. Menschen en paarden schrokken. Opnieuw drongen ze opeen en duwden elkaar naar één kant hoog op de achterpooten, met waiende kleurige dekken; hun oogen bloeddorloopen, een fluitend gesnuif door de wijddopen gesperde neuzen.

De ridders trachtten de dieren terug te trekken, maar ook zij, onvast staande door het lange rijden, gleden en kwamen terecht onder de steigerende rossen en raakten verward tusschen de trappelende pooten.

Een paar seconden was de hemel klaarlicht van de bliksem. Op de schouw klonk gedreun van paardenhoeven op hout, op staal, op iets weeks: een woest getrappel.

Toen een stortgolf en geschreeuw en gegil, gehinnek van paarden; en toen de donder knetterde, was er midden in de Lek een kolk tusschen de bruisende schuimkoppen, daarna weer overal in 't rond, groote eentonige golven.

Aan de kant van 't Sticht liepen de lieden uiteen in allerijl. Toen de hemel klaarlicht was als de dag, door de bliksem, hadden zij duidelijk gezien hoe uit de donkere golven een groote

scharen. Hij was met zijn knechten de wegtrekkende Vlamingen tegemoet gegaan en zoo sloeg Jehan van Boesinchem, knape, heer van Cuelenburch, hen op den Steenwaerd bij het oude Boesinchemsche veer.

In het ochtendschemer, wanneer alles nog het aanzien heeft als in den onderwae-reld en de eene mensch den andere een schim lijkt en alle dingen er uit zien zooals men zich iets herinnert uit een angstige koortsdroom, stroomt de Lek traag, grijs tusschen de oevers, doodsch als de Styx. Zoo was het in den vroegen ochtend van den xvien Augustus van 't jaar dertienhonderd en vier.

In het vochtige zand lag een knaap: zijn kleeren nat en gescheurd, een helm op zijn hoofd, aan zijn heup een kort zwaard. Hij zag op. Rechts van hem stak een landtong uit in de Lek met veel distels en struikgewas; aan de kant bloeide een wilde roos.

In zijn moeë hoofd waren gedachten aan helder klaroengeschal, trappelende hak-keneien, wuivende veeren en daar tusschen een schoon gelaat van een jong maag-deken en een tintelende stem: zachte zoete woorden; en een groot zwart paard dat zijn hoofd met glanzende manen schudde.

En hij keek naar de overzijde der Lek, waar de nevels wegtrokken van de lange rijen boomen.

Van achter de kade kwamen groote mannen met grauwe kleederen en ruwe koppen met borstelige baarden, kaerels die gewoon waren dorschvlegels te zwaaien en wilde paarden voor de ploeg te mennen.

'Slaet doet, dien argen flaming', schreeuwde een schorre stem. Guy sprong op en trok zijn glinst' rend zwaard uit de schede: 'Flandren, die Leeu' ...

Maar die groote kaerel vooraan hief zijn codde hoog en brak met één slag helm en hersenpan ...

Men nam hem op en wierp hem bij de andere gevallen mannen in de diepe holle buurkuil, waar zijn edel, fijn gebeente nog rust tusschen de bekkelen en botten van knechten en kaerels.

Mij vertelde een oude boer de legende van 'den swarten heynste'. Op een avond in den herfst, toen ik was weergekeerd uit het Sticht, schreef ik hem op. Naast mij op de tafel lag een oude kroniek: met vlammend gouden en vermiljoenen letters stond er boven een hoofdstuk geschreven: *l'histoire se répète*.

PIETER VAN DER LECKE

De miseraebele history ende het droevigh ongheluck van den heer en mr. Henrick Yperman, behelzende eene waerachtighe beschrijvinghe van deszelfs leven ende omswervinghen

De herfst van het jaar 1708 was mooi geweest. Er was slechts weinig regen gevallen en Mr. Henrick Yperman, die voor een erfenisproces meer dan een half jaar op reis was geweest naar het graafschap Bentheim, had het op de terugweg goed getroffen. Op de twintigste October was hij 's ochtends vroeg met zijn knecht Antwerpen uitgereden en 's middags vijf uur hadden ze Aardenburg gepasseerd. Toen hij tusschen de kale boomen van de weg, over de grauwe en fletsgroene bouw- en weilanden, onder de bleeke herfstlucht, waarlangs donkere wolken joegen, het vage silhouet van het stadje Sluis ontwaarde en ver rechts het spitse torentje van Groede, zijn woonplaats, en de breede streep van het donker geboomte van het bosch van de buitenplaats de Wenckhove, schoot hem een brok van vreugde in de keel. Even liet hij zijn paard stappen, hij voelde zich zoo wonderlijk, zoo vreemd gelukkig, toen hij weer reed over de bekende wegen van zijn geboortestreek. Elk plekje, elke boerenhoeve, elk boomengroepje kende hij, en, haast niets was veranderd. En toen hij langs een hofstede kwam, hield hij zijn paard in om de boeren te hooren spreken en hij genoot van de frissche klanken. Hè, dat klonk hem als muziek in de ooren, dat was krachtige mooie taal, zoo sprak men in 'den Lande van den Vrije!' En een gelukkig dankbaar gevoel overkropte hem, hier, dit was zijn vaderland, hier was hij eigen! Behagelijk, rustig, thuis voelde hij zich, o, een zalige kalmte zou hij hier vinden in tegenstelling met het vermoeiende gehaast en gejacht van zijn verre reis.

Ja, en morgenavond zou hij weer op de Wenckhove zijn, in de gezellige salon en hij zou musiceren op zijn cithar, Mevrouw Beuckelinghe op het clavecin en zij, Charlotte zou er Fransche chansons bij zingen van 'Amour et bonheur'...

O, niets kon het hem meer schelen, dat hij het proces over die erfenis had verloren, ginds in den vreemde, in 't Bentheimsche. Geld had hij zelf genoeg en weldra zou hij in het huwelijk treden met de rijke, maar ook liefvallige koopmansdochter Charlotte Beuckelinghe. En dan zouden ze samen gaan wonen in het groote, statige 'Drostenhuis' in Groede, dat vele jaren van vader op zoon door de Yperman's bewoond was geweest.

En als in de Lente de boomen weer bloeiden, zouden ze naar buiten trekken, naar

zijn Ridderhofstad, en samen zouden ze gaan wandelen door de tuinen en zoetgeurende gaarden. En in Juli, wanneer de gloeiende zon de tuinen verschroeide en het in de kamers van het Huis en in de priëltjes droog en benauwd was, zouden ze zich in de Caros naar Breskens of Cadsandt laten brengen, naar het strand in de frissche koelte van de zee.

Ja, hier in het Vrije van Vlaanderen zouden ze gelukkig leven. De oorlog met Frankrijk deerde hun niets, die werd toch in de Oostenrijksche Nederlanden gevoerd. O, wat zouden ze gelukkig zijn!

Intusschen waren ze halverwege Zuid-Zande gekomen waar een zijweg links afsloeg, die naar de 'Buytenplaets' van den heer Matthias Beuckelinghe leidde. In de verte op het eind van de lange eikenlaan zag men het huis liggen met zijn breede opgangstrappen en bordessen.

'Maerten, breng dezen brief even naer de Wenckhove, overhandigh hem voor de Joffrouw; Ick wacht intusschen wel in Suyd-Sande!'

En Maerten wendde zijn paard de oprijlaan in, het hooge hek door, naar de Wenckhove. Intusschen reed Yperman door en bereikte weldra, 'bij avondttijt' het dorpje Zuid-Zande, waar hij voor de herberg 't Waepen van 't Vrije ging zitten om wat te drinken.

'Of My-Heer eene playsante Voyaegie gehadt hadde ende agréabel weder? Was My-Heer naer 't Leger van Heeren Staeten-Ghenerael gheweest? En is My-Heer nogh in Brussel gheweest? Daer was onlancks nogh enen Lieutenant by my in de herberghe en hadt een wyle hier verpoost. Hy quam uyt Brussel. Kende My-Heer Yperman hem misschien oock?'

Met deze vragen ontving de nieuwsgierige waard hem. Kort en afgemeten beantwoordde Henrick ze en de dikke herbergier verdween spoedig naar binnen om een kan bier te halen.

Henrick sloeg zijn dikke reismantel om zich heen en zette zich op de stoepbank, de weg langs turend, of hij Maerten nog niet aan zag komen, terwijl zijn paard ongeduldig aan de balie stond te rukken.

'Bonsoir, Mijn-Heer de advocaet, terugh van uwe reyze? Hè, dat is seer toevalligh, dat ick u hier ontmoete. En hoe vaert Mijn-Heer?'

Henrick keek op uit zijn staring, en herkende in het schemerdonker Bartholomeus Bijns, zoon van een koopman uit Sluis.

Hij verachtte en haatte den koopmanszoon.

Reeds op het Latijnsche School hadden ze niet met elkaar overweg gekund.

Henrick, de eerlijke, openhartige jongen, zoon uit een oud geslacht van Schouten en Drostten: de aristocraat.

En Bartholomeus, de gluisperige, altijd bedriegende valschaard, die steeds den ouden dooven rector om de tuin leidde, hij, de geslepen, op eigen voordeel uitziende koopman.

‘Segh dat is waer oock’, zei Bijns met hatelijk ironische lach, ‘ghe moet me nogh feliciteiren met myn aanstaend hylick met Lotje Beuckelinghe. De gheboden ghaen te Sluis!’

Verstomd en verwezen zat Henrick achterover geleund op de bank, toen hij het duivelsche bericht vernam uit de mond van den geïncarneerden satan.

Tegelijk bruiste een woeste toorn in hem op, hij wilde hem aanvliegen, hij zou hem. Maar hij weerhield zich en klemde zijn linkerhand vast om de koude prikkelige ijzeren staaf van het gesmede stoephek.

Hij wilde de meerdere blijven, boven den koopman staan.

‘Ha, ha, en ghe sult er met me op drincken oock. Drostenzoon, drincken op het heijl van den Coopmansstand!’

‘Pardon, Myn-Heer, ick ben ghepresseert’, bracht Henrick er uit met schorre stem en zijn mond van binnen was droog en bitter.

En dan staat er geschreven in de ‘acte van Pardon van de Staeten-Ghenerael’:

‘Dat de heer en Mr. Henrick Yperman voorsz. van den selven Bijns was aengherant, eerst door tergingh van met hem te drincken, vervolgens met dreygementen en lasterwoorden en eyndelyk met feytelyke aggressie en vervolgens met enen bloten houwer, die hy daegs te voren daerop hadt laeten scherpen, niet sonder pericul van den suppliant, waerdoor den suppliant om sijn lijff te defenderen insgelijks sijn sijdtgeweer hadde getrocken en sigh te weer ghestelt, ende dat, nadat den suppliant een gheruym einde weeghe hadde gheretireert zoo verre dat hij niet en retireeren meer konde, in het defendeeren den voorn. Bijns hadde een steeck bekomen, waeraen hij tot groot leedwezen van den suppliant was komen te overliden ...’.

... En ontzet bleef hij staan, de bebloede degen nog in de rechterhand: Alles rond hem draaide en tolde duizelig voor zijn oogen: de kale naakte kastanjeboomen voor de herberg, de kerktoren, de waterput, de huizen aan het plein, de boerderijen in de verte. En ’t wilde hem achterovergooien en alles voelde bij voor zich wegzinken. Maar door de schemerige waas ervan zag hij zwaar en duidelijk voor zich de donkere massa op de grond: het bloedend lijk van Bijns, en in zijn doffe brein herinnerde hij zich zwak, maar toch duidelijk, stekend in zijn gedachten, als een angstige koortsdroom, de spannende momenten, het gekletter van de stalen degens, afmattende parades, de rake stoot, de vloek van Bijns, zijn wankele val. En plotseling doorsneed hem de gedachte: ‘Ik heb een Mensch gedood...’. En boven, rond de toren, zwierden in groote kringen de zwarte kraaien, ka ..., ka ...

Maerten was intusschen gekomen, snel sprong Henrick te paard en spoorlags reden ze weg, naar Groede.

De Achterstraat
(nu Herenstraat) in 1905,
waar ter hoogte van nr. 39
de herberg De Rode Leeu
heeft gestaan

Thuis gekomen, deed hij Maerten verslag van het gebeurde en hij besloot de volgende ochtend vroeg te vertrekken, het land uit, naar Holland! Weg uit de Jurisdictie van 't Vrijel!

Tot laat in de avond maakten ze alles gereed en pakten de kostbaarheden en waardevolle papieren in een valies.

Maerten zou hier blijven om op het huis te passen. Misschien zou Henrick gauw terug komen.

En 's avonds laat, toen hij in het groote notenbouten ledikant lag onder de mufte groene hemelgordijnen, overdacht hij al het geen er van middag gebeurd was. Hoe alles, zijn plannen, zoo ter contrarie gewend was. En alles was haar schuld.... Lotje had den charmanten koopmanszoon verkoren? Soit, het kon hem niets meer schelen. Blasé was hij geworden van alles.

Hij had het niet geloofd toen men hem het vorige jaar vertelde, dat Charlotte, toen ze in Middelburg gelogeed was bij een oom, gezegd had dat ze dien Henrick Yperman 'een taemelyck vervelend miraeckel' vond. Maar nu ... Ah, c'est passé, neuriede hij en dacht aan die avond, toen zij dat weemoedige liedje had gezongen, bij de klagende accoorden van het clavecin ...

En dan zag hij weer haar lachend gezicht van op het tuinfeest dat haar vader gegeven had, toen zij samen liepen te wandelen en te converseeren door de hooge groene rechtgeschoren hagen bij de Wenckhove.

Dan weer het lijk van Bijns op de weg in de avondkilt.

En door zijn hoofd dreunde het: 'Alles haar schuld, de Coopmansdochter ...'. Totdat hij eindelijk, na lang rondgewoeld te hebben, insliep onder de donkere hemel van het ledikant.

En de volgende ochtend vroeg vertrok hij, zijn valies achter op zijn paard vastgebonden, voor het zadel twee ruiterspistolen.

Eerst, in galop naar de Wenckhove: voor de laatste maal wilde hij het zien en, als 't kon, Lotje groeten.

Door het groote hek, tusschen de steenen pilaren, reed hij, de pilaren groen van het herfstvocht waarin het familiewapen der Beuckelinghe's was uitgehouwen: de kepers met de drie baringen. En hij herinnerde zich hoe hij op een avond bij hem thuis het oude familieboek van het geslacht Yperman uit het cabinet had gehaald en hoe hij toen boven aan het hoofd van een blanco blad het alliantiewapen van Charlotte en hem in potlood had geschetst. Lachend had zij toen gezegd, dat hij het best reeds met inkt kon teekenen. Maar uit piëteit had hij geweigerd en gezegd: 'nu nogh niet ...'.

Hu, het was toch echt naar herfstweer, de bruine en gele halfverteerde bladeren woeien hem in het gezicht.

Door de modderige, met geel, slijkerig gras omzoomde laan reed hij, rechts en links van de boomen de kunstig aangelegde tuinen, waar de hagen en buxus-boompjes er nu verwaaid en sprieterig uitzagen en de tuinvazen eenzaam boven de donkere grond van de leege perken stonden in plaats van midden tusschen een bed van bloemen.

Hier hadden ze eens arm in arm gewandeld, in de mooie Lente ... En als hij er aan dacht, begreep hij het niet. 't Leek hem een zoete droom, als een reis door een ver schoon land, Arcadia, plotseling door tooverslag verdwenen. En hij liet zijn paard stappen door de moestuinen totdat hij kwam bij 't priëeltje.

Daar stond ze, gebukt over een perk herfstasters. Toen ze het geluid van de stappende paardenhoeven in het grint hoorde, schrok ze op, en Henrick herkenkend bleef ze als versteend staan.

Hij sprong van zijn paard en het bij de teugel leidend, stapte hij op haar toe, terwijl zijn bruine rijlaarzen diep drukten in het modderige pad.

Diep boog hij voor Charlotte.

Toen stonden ze tegenover elkaar.

En hij zag haar aan, zij, gekleed in donker gebloemd fluweel, met witte strooken bont omzoomd, waarboven haar ivoorblanke hals met het ronde gezichtje teer uitkwam.

Haar lichtblonde haren, aux petites Bourgognes, los en vroolijk, verwaaid door de lichte najaarswind.

Zij, als een oud albasten Godenbeeld.

En in haar licht grijs-blauwe oogen keek hij, en zijn stem sprak dof, weemoedig

klonken zijn woorden als een melodie in mineur, zonder de levendigheid, de zwier en fleur van eertijds:

‘Bonjour Ma Demoiselle, Aultre fois, jadis, nous, nous ayions, mais le Diable emportoit cet Amour... et c’est passé, pour tousjours. Moy, Je suis devenu une figure tragique pour vous et par vous. Mais Bonjour. Ma Beatrice, Je vais partir. Recevez tendres adieux. à Dieu, à Dieu ...’.

Weer boog hij diep, zijn gehandschoende rechterhand gracieus op zijn borst en met sierlijke zwaai groette hij met de driekante steek en neeg zijn bepruikt hoofd voor haar en een zoete geur van welriekende poeder snoof zij op.

En droevig, melancholiek sleepte de blauwe reismantel over de natte slikkerige grond en over de roode en blauwe herfstasters.

Recht stond hij weer en zag haar aan, één oogenblik, met weemoedig natte oogen en dan steeg hij in de beugel, en het rechter been over het paard zwaaiend, zat hij in het zadel.

De blauwe mantel golfde na.

Schichtig maakte de vos een zijsprong.

Nog even zag hij om en sprak ‘Adieu’.

‘Adieu’, antwoordde zij met zilveren stemme.

Het laatste woord hadden ze elkaar gezegd en het was een zegen geweest.

En zijn knieën drukte hij aan en gaf het paard de sporen en voort ging hij ... Hoog wipte hij uit het zadel en bij elke pas drukte hij de stekende sporen tegen ’t lijf van ’t dier.

En zij stond daar alleen onder de hoge boomen, waarvan de bladeren in dwarreling naar beneden kringelden.

Zij zag hem nu, steeds sneller galoppeerde zijn paard; zijn mantel woei hoog op door de wind.

En stil stond ze daar, als versteend, een oud marmeren tuinbeeld in een Romeinse hof gelijk.

Op haar borst lag zwaar en drukkend het gevoel van schuld en berouw. Lang keek ze hem na, de donkere bewegende stip ginds op de weg naar Breskens. Totdat hij verdwenen was achter de boomen; twee tranen wreef ze uit haar oogen.

Zij liep het huis in en zette de herfstasters in een vaas boven op haar kamer. Een half uur later vernam ze het bericht van het duel.

Stil hoorde ze het aan, kalm, onverschillig.

En boven op haar kamer, voor het raam ging ze zitten met de asters op de vensterbank en ze keek uit naar het Noorden, naar de Schelde, waar Henrick straks over zou varen.

En vele jaren zwierf Mr. Henrick Yperman rond door de Vereenigde Nederlanden, overal buiten het territoir van 't Vrije van Sluis in Vlaanderen.

Want drie maanden na zijn vlucht, toen bij zich in Vyanen ophield, had hij een pakket toegezonden gekregen, dat de sententiën, acten van criminaliteit, en het stuk van de contumacieële veroordeeling bevatte.

'Voor eeuwighlyck ghebannen uyt onsen Landen van Vlaanderen', wysden Burghemeesteren en schepenen 's landts van den Vrije wat reght is.

Het had weinig gescheeld of zijn goederen waren ook nog geconfisceerd geweest! En zoo zwierf hij van stad tot stad, van Vyanen naar Cuylenborgh, dan naar Middelburgh, Leyden, Utrecht, Bueren, totdat hij tenslotte in 't voorjaar van 1716 Cuylenborgh weder binnen kwam rijden.

De laatste jaren had hij tal van juridische werken bestudeerd, gecorrespondeerd over zijn kwestie met verschillende geleerde rechtskundigen aan de Universiteiten te Leiden en Utrecht. En nu was hij bezig om van de Staten-Generaal een pardon los te krijgen, cassatie van de uitspraak der schepenbank in Vlaanderen.

En zoo zat hij op een mooien Meiavond van 't jaar 1716 voor het raam van zijn kamer, die hij bewoonde in 'De Rode Leeu' in de Achterstraat te Culemborg. Hij hing voorover op de vensterbank en keek naar de wolklooze grijsblauwe Lentehemel, waarlangs de zwaluwen met lange snelle glijvlucht scheerden, en ginds keek hij aan tegen de massieve vierkante stomp van de toren van de Barbarakerk.

Om de hoek van de Everwijnstraat kwam over de bobbelige keien een zware reis-koets aanrollen, schommelend in de riemen, en verdween door de poort van 't Nieuwe Hof. Vanuit het Vier Heemskinderenstraatje klonken hooge kinderstemmen in lijzige dreun: 'In Hollandt staet een huijs'... Van beneden uit de coffycaemer klonken stemmen, en gerammel van glazen en kannen.

Maar stil ingespannen luisterde Henrick naar de melodie, die aan kwam zweven door de tuin van den heer de Rivecourt. Door de geopende glazen deuren van de tuinkamer van de statige oude huizinge met zijn twee donkere, de avondlucht scherp brekende hoekige trapgevels, ruischten de tonen van een sonate: het trillend, klagend, glazige geluid van een clavecin, en de klanken van een fluit en violen.

't Was het 'musicq college': de jonge Mij-Heer van Gaesbeecq tot Tienhoven, Willem de Crane, Ritmeester de Rivecourt, Raed Kloeckhoff, Schepen de Jouwer en nog eenige andere 'liefhebbers der muziecq' – natuurlijk allen regenten –. Hij hoorde het spel aan, de weemoedige tonen van één van die sonates, die vroeger, heel vroeger op de Wenckhove veel werden gespeeld.

En daarbij zong met haar mooie stem de dochter van de Rivecourt, Louyse Anna ... Henrick dacht weer terug aan zijn verleden, aan zijn verzonken geluk, maar niet

werd hij opstandig en balde zijn vuisten zooals vroeger en vroeg: 'waarom? waarom?'

Langzamerhand in al die jaren van knechtschap aan het noodlot was het vuur in hem gebluscht en hij berustte.

En wanneer men hem trapte, verdroeg hij, en men noemde hem 'sonderlingh'... Hij liep achter het huis De Rode Leeu de moestuin door en ging door het poortje in de stadsmuur naar buiten, onder de bloeiende appelboomen, waarvan hij de zoete geuren diep opsnoof, de geur als van schoone rozen, en hij genoot de goddelijke wedergeboorte van de natuur.

Beneden aan de wal ging hij zitten, aan de kant van de gracht, waar de met rood-witte bloesems beladen takken het groene water raakten. En hij speelde op zijn cither, zooals eertijds, maar zijn oogen misten de glans, de gelukkige uitdrukking van vroeger, en verwezen zat hij stil te staren over het stille water van de gracht en tokkelde de vooyzen: als een dwaas.

Dikwijls speelde hij zoo, soms ook voor aan de straat op de stoep en dan bleven de voorbijgangers staan en luisterden.

Eens had ook Claertje de Jouwer aan haar papa gevraagd of dien 'Seeuwschen Mijn-Heer oock niet het musiccq college soude assisteeren. Hij kon soo Goddelijk schoon op de cither musicceeren. Soo schoon kon neef Jonckbloet het bij langhe nae niet'.

'Claertje, mijn kindt, het past niet dat sulck een voghelvrij sinjeur, eenen verlopen advocaet, in ons gheselschap comt', had Salomon de Jouwer geantwoord, zelf een parvenu, opgekomen metselaar-aannemer.

Zoo leefde Yperman voort, alleen werkend om zijn naam te reinigen van het gebeurde.

Ook tot de Kerckenraed had hij zich gewend met het verzoek om mee aan te zitten aan de Taeffel des Heren. Maar ook hier ondervond hij veel tegenwerking en na herhaaldelijk aandringen kreeg hij het gedaan dat zijn zaak werd behandeld en op 'Saterdagh den 23 May 1716' werd de 'extra ordinair Kerckenraed ghehouden'.

Eerst durfden de heeren geen besluit nemen in 'sulck eene ghewichtighe saeck', en men meende het aan de Classis voor te moeten leggen, maar eindelijk besloot men om den Heer en Mr. Yperman aan te zeggen dat hij 'aldereerst met alle ijver en neerstigheyt den publieken godsdienst bij moest wonen, alsoo deze hiertoe ghe-duerigh heeft ghemanqueert'.

En toen zat de Heer en Mr. Henrick Yperman elke Zondag twee keer en ook bij de wekelijksche avondpredikatie onder het gehoor van V.D.M. Montanus en Temminck.

Eindelijk werd hij, nadat de Kerkeraad met diverse attestatiën en andere papieren van goed gedrag overtuigd was dat Yperman met de overige lidmaten gelijk gesteld kon worden, 'admissibel' verklaart tot het avondeten en 'daertoe gheinvi-

teerd door de E. Kerckenraed, mits hij gheen musiccq meer maecte’.

En hij berustte ...

Op het eind van 1716 kwamen de brieven van Remissie, abolitie van Sententie, met rappel van Ban van de Staten Generaal: ... wel expresselijck alle Officieren, Justicieren, Magistraeten en alle anderen dien het eenighsins aengaen magh, onder onze ghehoorsaemheit wesende, een eeuwich swijghen, ende silentiam lastende, ende bevelende verder deselve, dat sy den voornoemden Henrick Yperman van deze onse gratie in alle den inhoude van dien rustelyck, vredelyck en de volkomentlijk, doen ende laeten ghenieten, want onse ernstige meninghe sulcks is.

19 Dec. 1716.

en onder stont

H. FAGEL.

En met ‘Corsemis 1716’ zat hij als een rustig, vrij burger mee aan de Tafel des Heeren ...

Maar in zijn ziel was hij gebroken en afgestorven voor deze waereld.

Nog twee jaar leefde hij binnen Culemborg, en soms, als hij langs de Lek liep te wandelen op een stormachtige dag, en hij rook de benauwde moerassige waterlucht, dan dacht hij weer terug aan zijn Schelde en wanneer de boomen weer bloeiden, aan zijn gelukkige jeugd, aan de zonnige tuinen bij de Wenckhove, aan Haar.

Nooit zag hij dit alles weer terug.

Op den 22 Juli 1718 overluiden vier groote klokken in de Sint Barbaratoren hem ten grave.

En links, onder het orgel, ligt in een hoek een blauwe hardsteenen zerk, waaronder het stoffelijk overschot ligt van den man, die door een ‘droevigh ongheluck’ zijn levensgeluk zag wegvlieden en gedoemd was een jachtend avonturierleven te leiden, als zoovelen van zijn tijd, totdat hij berustte, toen zijn ziel geknakt was en zijn weerstand gebroken.

Uit de stoffige archieven kennen we de tragiek van deze mensch. In bijna geheel uitgesleten letters staat er te lezen op de steen:

HIC JACET ET EXPECTAT RESVRRECTIONEM

HENRICVS YPERMAN I.V.D.

AD 1718 XX JULII OBIIT.

God hebbe zijn ziel!

PIETER VAN DER LECKE

